

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Privatinės teisės katedra**

Rusnės Guželytės
V kurso, darbo ir socialinės teisės
studijų šakos studentės

Magistro darbas

**Nediskriminavimo principas socialinės apsaugos teisėje
The Principle of Non – Discrimination in Social Security Law**

Vadovė: doc. dr. Vida Petrylaitė

Recenzentė: lekt. Simona Cirtautaitė-Kaminskienė

Vilnius
2021

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame darbe analizuojamas nediskriminavimo principas, kaip visuotinai pripažįstamas, pamatinis socialinės apsaugos teisės principas, siekiant atskleisti jo turinį, pagrindines idėjas bei taikymo ypatumus, identifikuoti problemas, susijusias su šio principo praktiniu įgyvendinimu. Pagrindinis tikslas yra ištirti bei atskleisti egzistuojančias problemas, kylančias įgyvendinant diskriminacijos draudimą, lygių galimybių užtikrinimą atskirų socialinių grupių atžvilgiu, tiksliau tariant, asmenų, išvykusių dirbti iš/j trečiąsias šalis, pensinio amžiaus ir translyčių asmenų atžvilgiu.

Pagrindiniai žodžiai: asmenų lygybė, diskriminacija, principai, trečiosios šalys, pensinis amžius, valstybinės pensijos, translyčiai asmenys.

This work analyzes the principle of non-discrimination as a universally recognized fundamental principle of social security law in order to reveal its content, main ideas and peculiarities of application in order to identify problems related to the practical implementation of this principle. The main objective is to investigate and reveal the existing problems arising from the implementation of the prohibition of discrimination, ensuring equal opportunities for certain social groups, more precisely, for migrants from/to the third countries, retired and transgender people.

Keywords: equality, discrimination, principle, third countries, retirement age, state pensions, transgender people.

TURINYS

ĮVADAS	2
1. SOCIALINĖS APSAUGOS TEISĖS PRINCIPAI	6
1.1. Socialinės apsaugos teisės principų samprata ir jų reikšmė.....	6
1.2. Socialinės apsaugos teisės principų sistema.....	8
2. NEDISKRIMINAVIMO PRINCIPAS	12
2.1. Asmenų lygybės ir nediskriminavimo principų santykis	13
2.2. Diskriminacijos rūšys ir pagrindai	17
2.2.1. Diskriminacijos rūšys.....	17
2.2.2. Diskriminacijos pagrindai	20
3. ASMENŲ LYGYBĖS PRINCIPAS SOCIALINĖS APSAUGOS TEISĖJE	24
3.1. Laisvas darbuotojų judėjimas – diskriminacijos pilietybės pagrindu draudimas.....	24
3.1.1. Migruojančių darbuotojų iš trečiųjų šalių į ES socialinė apsauga	25
3.1.2. Migruojančių darbuotojų į trečiąsias šalis socialinė apsauga	27
3.2. Teisės į socialinę apsaugą diferencijavimas	30
3.2.1. Skirtingas moterų ir vyrų pensinis amžius.....	32
3.2.2. Valstybinės pensijos.....	35
3.3. Sveikatos apsaugos užtikrinimas translyčių asmenų atžvilgiu.....	44
3.3.1. Prieinama sveikatos priežiūra – socialinės apsaugos garantuojama teisė.....	45
3.3.2. Translyčių asmenų tapatybė ir jų lytinė raiška	46
3.3.3. Translyčių asmenų diskriminavimas sveikatos apsaugos srityje	47
IŠVADOS	51
LITERATŪROS SĄRAŠAS	53
SANTRAUKA	62
SUMMARY	63

IVADAS

Nagrinėjamos temos aktualumas. Šio magistro darbo tema yra aktuali, kadangi nediskriminavimo principas yra laikomas kertine pamatine teisine vertybe, demokratinės visuomenės pagrindu, kuris yra įtvirtintas svarbiausiuose aukščiausių galią turinčiuose tiek nacionaliniuose, tiek tarptautiniuose teisės aktuose. Nediskriminavimo principo įtvirtinimu norminiuose teisės aktuose siekiama užtikrinti visų asmenų lygybę, t. y. kad žmonių teisės ir laisvės nebūtų nepagrįstai varžomos ar suteikiamos privilegijos atsižvelgiant į jų lytį, rasę, kilmę, tautybę, kalbą, socialinę padėtį, tikėjimą, įsitikinimus ar pažiūras. Visa tai rodo, jog nediskriminavimo principui bei jo įgyvendinimui valstybės skiria daug dėmesio, tačiau nepaisant to, praktinis šio principo taikymas ir šiai dienai yra opi globalaus lygio problema, taip pat ir socialinės apsaugos teisės kontekste. Taigi, atsižvelgiant į tai, reikšminga, netgi būtina, analizuoti šio principo praktinį pritaikymą socialinės apsaugos teisėje pasirinktų atskirų socialinių asmenų grupių, kaip pavyzdžiui, asmenų išvykusių dirbti iš/į trečiąsias šalis, translyčių, asmenų sulaukusių pensinio amžiaus, atžvilgiu. Todėl, tik visapusiškas šio principo esmės bei jo taikymo probleminių aspektų išgryninimas leis identifikuoti tam tikras teises ar socialines spragas, trukdančias visoms socialinėms asmenų grupėms užtikrinti lygias galimybes.

Darbo tikslas. Šio darbo tikslas teoriniu ir praktiniu aspektu išanalizuoti nediskriminavimo principo, kaip visuotinai pripažįstamo socialinėje apsaugoje, turinį, reikšmę bei įgyvendinimo problematiką socialinės apsaugos teisės reguliuojamų santykių atžvilgiu. Tiksliau sakant, šiame darbe siekiama identifikuoti nediskriminavimo principo praktinį pritaikymą bei iš to kylančias problemas asmenų, išvykusių dirbti į trečiąsias šalis, pensinio amžiaus ir translyčių asmenų atžvilgiu.

Darbo uždaviniai. Siekiant užsibrėžto darbo tikslo keliami šie toliau nurodyti mokslinio tyrimo uždaviniai:

- 1) atskleisti socialinės apsaugos teisės principų sampratą ir jų reikšmę;
- 2) analizuojant skirtingų teisės mokslo autorių darbus identifikuoti pamatinius, visuotinai pripažįstamus socialinės apsaugos teisės principus;
- 3) atskleisti lygybės principo ir nediskriminavimo principo turinį, esmę ir jų santykį;
- 4) pateikti diskriminacijos pasireiškimo formas bei apžvelgti diskriminacijos pagrindus;

5) išanalizuoti nediskriminavimo principo taikymo ypatumus pasirinktų socialinių asmenų grupių atžvilgiu ir atskleisti egzistuojančias problemas, susijusias su šio principo praktiniu pritaikymu.

Darbo objektas. Šio darbo objektas yra atspindėtas magistro darbo temos pavadinime – tai nediskriminavimo principas socialinės apsaugos teisėje. Darbe analizuojamas nediskriminavimo principo turinys, pagrindinės idėjos, problemos kylančios įgyvendinant diskriminacijos draudimą atskirų socialinių grupių atžvilgiu, taip pat socialinės apsaugos teisės principų reikšmė bei jų sistema.

Tyrimo metodai. Siekiant šiame darbe išsikeltų uždavinių įgyvendinimo, buvo taikomi toliau nurodyti tyrimo metodai:

1) *Mokslinės literatūros analizės metodas* taikytas analizuojant socialinės apsaugos teisės principų sampratą, atskleidžiant jų turinį bei identifikuojant jų vietą socialinės apsaugos teisės sistemoje.

2) *Lingvistinės analizės metodu* naudotasi aiškinant darbe vartojamas teises sąvokas, remiantis bendrine ir specialiojoje (teisine) kalboje priimtomis žodžių reikšmėmis.

3) *Sisteminis analizės metodas* naudotas siekiant sistemiškai išnagrinėti Lietuvos Respublikos, Europos Sąjungos ir tarptautinius teisės aktus, apibendrinant Europos Sąjungos Teisingumo Teismo, Europos Žmogaus Teisių Teismo bei Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktiką, susijusią su nediskriminavimo principo įgyvendinimu socialinės apsaugos teisėje. Taip pat šio metodo taikymas reikšmingas pateikiant sisteminių požiūrį į darbe analizuojamą problemą.

4) *Lyginamasis analizės metodas* svarbus palyginant įvairių teisės mokslo autorių pateiktas principų sistemas, taip pat analizuojant bei atskleidžiant asmenų lygybės ir nediskriminavimo principų turinį, jų ryšį bei taikymo ypatumus.

5) *Loginės analizės metodu* naudotasi analizuojant teisės mokslo doktrinas, apibendrinant pateikiamas skirtingas teisės mokslo autorių pozicijas, formuojant apibendrinimus bei išvadas.

6) *Teleologinis analizės metodas* reikšmingas analizuojant tikruosius įstatymo leidėjo ketinimus kuriant ir įgyvendinant teisės normas, Lietuvos Respublikos ir tarptautinių teisės norminių aktų bei tarptautinių sutarčių tikslus socialinės apsaugos teisės atžvilgiu.

Darbo originalumas. Darbo originalumas pasireiškia tuo, kad dauguma autorių savo darbuose aptaria nediskriminavimo principo pažeidimą darbo santykiuose, tačiau nedaug yra

darbų, kuriuose būtų aptariama diskriminacija socialinės apsaugos teisės reguliuojamuose santykiuose. Todėl, šiame darbe ir bus analizuojama iki šiol mažai paliesta problema – nediskriminavimo principo taikymas bei jo pažeidimas socialinės apsaugos teisėje.

Pažymėtina, kad nors teisės mokslo autoriai, kaip pavyzdžiui I. Daukšienė, nagrinėjo diskriminacijos pilietybės pagrindu draudimą asmenų, besinaudojančių laisvo darbuotojų judėjimo teise atžvilgiu, tačiau problematika, susijusi su Europos Sąjungos piliečių, išvykusių dirbti į trečiąsias šalis, socialinių garantijų suteikimu, sumavimu bei eksportavimu nebuvo analizuota.

Be to, atsižvelgiant į tai, kad sveikatos apsaugos užtikrinimas yra viena iš socialinės apsaugos garantuojamų teisių bei į tai kad, teisės autorių darbuose (V. Bitinas, P. Čelkis) yra analizuojamas sveikatos priežiūros kaip konstitucinės teisės turinys, nenagrinėjant šios teisės įgyvendinimo ypatumų atskirų socialiai pažeidžiamų grupių atžvilgiu, šiame darbe ypatingas dėmesys bus skiriamas prieinamos bei kokybiškos sveikatos priežiūros užtikrinimo analizei siekiant atskleisti nediskriminavimo principo praktinį pritaikymą bei su tuo susijusias problemas translyčių asmenų atžvilgiu.

Svarbiausi šaltiniai. Svarbiausius magistro darbe naudojamus šaltinius galima suskirstyti į tris grupes, t. y. norminius, specialiosios literatūros ir teismų praktikos šaltinius, kurie yra pateikiami žemiau:

1) *Norminiai šaltiniai.* Magistro darbe analizuojant nediskriminavimo principo taikymą, jo įgyvendinimo probleminius aspektus socialinės apsaugos teisės srityje yra pasitelkiamos Lietuvos Respublikos, Europos Sąjungos bei tarptautinių teisės aktų nuostatos. Darbe remiamasi Europos Sąjungos antriniais teisės aktais, pavyzdžiui direktyvomis, reglamentais, sprendimais, reikšmingais socialinės apsaugos teisės užtikrinimui, taip pat tarptautinėmis dvišalėmis sutartimis. Pagrindiniais šaltiniais laikomi Lietuvos Respublikos Konstitucija, Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas.

2) *Specialioji literatūra.* Siekiant tinkamai išanalizuoti nagrinėjamą temą darbe vadovautasi J. Maculevičiaus, A. Bitino, E. N. Golenko, B. Shulte nuomonėmis analizuojant socialinės apsaugos teisės principų sistemą, V. Milašiūtės išsakyta pozicija analizuojama tiriant asmenų lygybės ir nediskriminavimo principų santykį, V. Birmonto, R. Mikelėnaitės ir A. Skurkaitės bei L. O. Gostin analizėmis bei apibendrinimais remtasi tiriant sveikatos priežiūros kaip konstitucinės teisės užtikrinimo ypatumus, o Lygių galimybių kontrolieriaus

tarnybos išvada vadovautasi analizuojant translyčių asmenų padėtį sveikatos apsaugos teisės srityje.

3) *Teismų praktika.* Darbe analizuota Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo, Europos Sąjungos Teisingumo Teismo, Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika siekiant išaiškinti pagrindines nediskriminavimo principo įgyvendinimo problemas socialinės apsaugos teisės reguliuojamuose santykiuose.

1. SOCIALINĖS APSAUGOS TEISĖS PRINCIPAI

Principai (lot. *principium*) yra suprantami kaip pradžia, pagrindas, pirminis šaltinis, kuriuos galima laikyti kaip svarbiausius teisės esmės konkretėjimo, reiškimosi būdus, pagrindines idėjas, vertybines orientacijas, nurodančias, kaip konkrečiomis teisės normomis turi būti reguliuojami santykiai tam, kad būtų pasiekti teisėti visuomeniniai tikslai (Vaišvila, 2000, p. 123). Kitaip tariant, tai „vadovaujantys pradai“, esmingai reikšmingi kiekvienoje teisės šakoje, tame tarpe ir socialinės apsaugos teisėje. Kaip žinoma, šiuolaikinė socialinės apsaugos teisė yra gana nauja šaka teisės moksle, kadangi ji pradėjo formuotis tik XIX a. antroje pusėje (Bitinas, 2011, p. 9). Dėl šios priežasties ši šaka dar neturi nusistovėjusios aiškios, visuotinai pripažintos teisės principų sistemos, kuri būtų įtvirtinta nacionaliniu ar tarptautiniu lygiu. Be to, socialinės apsaugos teisė nėra kodifikuota teisės šaka, jos principai nėra įtvirtinti pagrindiniuose tos šakos teisės aktuose, todėl teisės mokslo autoriams yra sudėtinga laikytis vienos bendros nuomonės, vienos idėjos, kokie principai turėtų būti pripažįstami visuotiniu mastu. Atsižvelgiant į tai, įvairių teisės mokslininkų darbuose galima pastebėti ne tik bandymą atskleisti principų, reikšmingų socialinei apsaugos teisei, turinio analizę, bet taip pat siekį juos sisteminti, grupuoti, skirstyti pagal reikšmingumą bei visuotinį pripažinimą (Petrylaitė V., 2012, p. 13). Visa tai rodo, kad socialinės apsaugos principai yra reikšmingi plėtojant socialinės apsaugos teisės sistemą.

1.1. Socialinės apsaugos teisės principų samprata ir jų reikšmė

Socialinės apsaugos teisė, kaip jau minėta, yra gana nauja teisės šaka, pradėjusi formuotis tik XIX a. antroje pusėje, atsižvelgiant į tai, kad kaip tik tuo metu valstybės ėmė formuoti įstatyminių reguliavimų sveikatos, pensijų bei nedarbo draudimo srityje, kas yra laikytina socialiniais santykiais. Visgi, socialinės apsaugos užuomazgų galima aptikti jau XVII a. Pavyzdžiui, Prancūzijoje 1604 m. karalius Henrikas IV išleido įsakymą, kuriuo buvo garantuojamos gydytojo paslaugos bei nemokami vaistai anglies kasyklose dirbantiems asmenims. O 1670 m. tuometinis karalius Liudvikas XIV pareiškė, jog karo invalidai turi teisę nemokamai gyventi valstybinėse sveikatos priežiūros įstaigose. Laikui bėgant socialinėmis garantijomis galėjo pasinaudoti vis daugiau žmonių grupių tokių kaip pensininkai, nukentėję nuo nelaimingų atsitikimų darbe ir įvairių kitų sričių atstovai (žemdirbiai, bankininkai, valstybės tarnautojai ir kt.) (Bitinas, 2011, p. 8-9). Taigi, galima

teigti, kad socialinės apsaugos esmė yra apsaugoti asmenis nuo socialinių rizikų, kurios yra apibūdinamos kaip tikėtini įvykiai, nepriklausantys nuo asmens valios ar elgesio ir atsirandantys dėl skirtingų priežasčių, tokių kaip senatvė, nedarbingumas, nelaimingi atsitikimai darbe, profesinė liga, nedarbas, motinystė, vaikų auginimas, sveikata ar skurdas (ibid., p. 8), lemiantys neigiamas ekonomines pasekmes. Siekiant apsaugoti asmenis nuo šių rizikų turi būti sukurta aiški ir patikima teisinė socialinės apsaugos sistema, ko pasekoje socialiniai santykiai sureguliuoti konkrečiomis teisės normomis. Be to, manoma, kad kiekvienoje teisės šakoje, turinčioje specifinį reguliavimo objektą, metodą, funkcijas bei šaltinius, principai yra neatskiriama jos dalis, ne išimtis ir socialinės apsaugos teisėje.

Analizuojant socialinės apsaugos teisę galima teigti, kad socialinės apsaugos sistemai ypatingai didelę reikšmę turi socialinės apsaugos principai, kurie yra tarsi pamatinės nuostatos, reguliuojančios specifinius visuomeninius santykius, atsirandančius asmenims patiriant socialines rizikas, o valstybei siekiant užtikrinti tokių asmenų socialinę apsaugą, garantuojant jiems priklausančias išmokas. Todėl, galima išskirti esmines priežastis, nulemiančias teisės principų reikšmę socialinės apsaugos teisėje. Visų pirma, jais siekiama apsaugoti tam tikrą vertybę, visuomeninį gėrį, o atsižvelgiant į tai, kad, kaip jau minėta anksčiau, socialinės apsaugos teisė yra gana nauja teisės šaka, principai yra tarsi gairės, nurodančios kokio pobūdžio teisės normos turi būti kuriamos socialinės apsaugos teisėje. Be to, principai yra suvokiami kaip teisinio elgesio standartas, tam tikras teisinis elgesio modelis, kurio pagrindinis tikslas apsaugoti socialinės apsaugos teisės ginamas vertybes. Taigi, principų svarba, jų reikšmingumas pasireiškia per teisės normų kūrimą bei jų taikymą. Šiuo atveju įstatymų leidėjas prieš priimdamas konkrečią teisės normą, privalo atsižvelgti į tai, ar tokios normos priėmimas ir vėlesnis jos taikymas nepažeis vertybių, saugomų teisės principais. Tačiau verta paminėti, kad didžioji dalis socialinės apsaugos teisės principų nėra tiesiogiai įtvirtinti, deklaruoti konkrečiuose teisės norminiuose aktuose, todėl dėl šios priežasties įstatymų leidėjas gali susidurti su tam tikrais keblumais, neaiškumais siekiant tinkamai atsižvelgti į socialinės apsaugos teisės principus reguliuojant bei įgyvendinant socialinės apsaugos teisės normas. Be to, socialinės apsaugos teisės normomis reguliuojami santykiai pasižymi jautrumu, dinamiškumu, kuriems didelę įtaką daro visuomenėje egzistuojanti ekonominė, demografinė, politinė, socialinė padėtis. Todėl, atsižvelgiant į šių reguliuojamų santykių nepastovumą, priklausymą nuo aukščiau minimų faktorių, kyla priimtų ir taikomų teisės normų nuolatinis peržiūrėjimo poreikis tikslu užtikrinti, kad tuo

atveju, jeigu atsirastų interesas keisti teisės normas, susijusias su socialinės apsaugos teisės reguliuojamais santykiais pritaikant jas prie pasikeitusių aplinkybių, jos atitiktų socialinės apsaugos teisės principų esmę (Petrylaitė V., 2012, p. 18-20). Vadinasi, galima teigti, jog socialinės apsaugos teisės principai bei jų taikymas neabejotinai turi reikšmės šios teisės šakos teisei sistemai, kadangi jais yra įtvirtintos pagrindinės idėjos, lemiančios visuomeninių santykių reglamentavimą.

1.2. Socialinės apsaugos teisės principų sistema

Skirtingų valstybių socialinės apsaugos sistemoje, priklausomai nuo to, koks socialinis modelis egzistuoja toje valstybėje, gali būti taikoma daugiau ar mažiau socialinės apsaugos teisės principų (Bitinas, 2011, p. 33). Todėl, teisės mokslo autoriams yra sudėtinga identifikuoti esminius, visuotiniu mastu pripažįstamus bei taikomus principus. Be to, kaip jau minėta, didžioji dalis socialinės apsaugos teisės principų nėra įtvirtinti norminiuose teisės aktuose, o yra išvedami iš įvairių socialinės apsaugos teisės normų, išreiškiančių tam tikrą idėją, kryptį. Visa tai suponuoja, kad nėra vieningos nuomonės dėl socialinės apsaugos teisės principų visuotinumą, tačiau siekiant identifikuoti principus kaip socialinės apsaugos teisės šakai priskiriamus principus bei juos susisteminti, verta analizuoti ir remtis socialinės apsaugos teisės mokslo doktrina.

Socialinės apsaugos teisės principų identifikavimas ir jų susistemimas yra itin reikšmingas uždavinys socialinės apsaugos teisėje, todėl šioje darbo dalyje bus siekiama išanalizuoti skirtingų autorių nuomones bei jų pozicijas atskirų principų atžvilgiu tikslu suvokti išskiriamų principų visuotinumą, jų reikšmingumą.

Pastebėtina, kad nors Lietuvos socialinės apsaugos teisės mokslas vis dar yra besiformuojantis, tačiau tokie teisės mokslo autoriai kaip J. Maculevičius, A. Bitinas siekia susisteminti principus pateikdami savuosius, kurie, jų manymu, yra reikšmingiausi socialinės apsaugos teisės sistemoje.

Esminiai teisės principai, dėl kurių sutampa teisės mokslo autorių J. Maculevičiaus ir A. Bitino nuomonė yra šie (Maculevičius, 2004, p. 5-11; Bitinas, 2011, p. 33-36):

1) *asmens poreikių atspindėjimo principas* – šio principo esmė yra ta, kad įstatymų leidėjas periodiškai turi peržvelgti teisės normas susijusias su socialine apsauga tam, kad atsiradę nauji būtini asmenų socialiniai poreikiai būtų kuo operatyviau bei optimaliau patenkinti;

2) *socialinio solidarumo principas* – vienas pagrindinių socialinės apsaugos principų, reiškiantis tam tikrą priklausomybę tarp socialinės apsaugos sistemos dalyvių, jų įsipareigojimus, paramą siekiant bendrų socialinės apsaugos teisei reikšmingų tikslų;

3) *depolitizacijos principas* – reiškiantis, kad valstybės priimami sprendimai socialinės apsaugos srityje turi būti pagrįsti objektyviais, ekonominiais faktoriais, o ne politiniais interesais. Be to, A. Bitinas, pabrėžia, jog siekiant pakeisti ar panaikinti tam tikrą priemonę socialinės apsaugos kontekste turi būti atsižvelgiama ar tokie veiksmai neiškreipia socialinės apsaugos sistemos visumos;

4) *socialinių išmokų indeksavimo (valorizacijos) principas* – šiuo principu siekiama įtvirtinti, kad socialinės išmokos būtų indeksuojamos atsižvelgiant į valstybėje vyraujančią ekonominę padėtį, infliacijos lygį, pokyčius darbo užmokesčio srityje, valstybės įsiskolinimus ir kitus svarbius kriterijus;

5) *moterų ir vyrų lygybės principas* (A. Bitinas šį principą suvokia plačiau, todėl jo vartojamas terminas yra *lygybės principas*) – šiuo principu pirmiausia yra siekiama užtikrinti vyrų ir moterų lygybę, t. y. suteikti jiems vienodas sąlygas pasinaudoti jiems priklausančiomis socialinėmis garantijomis. Be to, A. Bitinas apibūdindamas šį principą, akcentuoja, jog vienodus kriterijus atitinkantiems asmenims turėtų būti taikomos vienodos sąlygos. Tai reiškia, kad šis principas nėra siejamas vien tik su siekiu užtikrinti lyčių lygybę;

6) *universalumo (visuotinum) principas* (J. Maculevičius šį principą vadina *bendrumo ir diferenciacijos principu*) – šis principas įtvirtina, kad valstybė negali suteikti atskiroms socialinėms kategorijoms nepagrįstų privilegijų. Tai yra, valstybė turi nustatyti konkrečias taisykles įtvirtinamas norminiais aktais, pagal kurias asmenims būtų skiriamos socialinės išmokos. Be to, autoriai pabrėžia, kad šios taisyklės, nurodančios išmokų skyrimo pagrindus, tam tikrus reikalavimus turi būti taikomos kuo didesnei asmenų grupei. Visgi, šis principas leidžia tam tikras išimtis, kurios turi būti pagrįstos objektyviomis aplinkybėmis.

Atkreiptinas dėmesys, kad A. Bitinas dar labiau praplečia socialinės apsaugos teisės principų sąrašą be aukščiau aptartų, nurodydamas ir šiuos principus (Bitinas, 2011, p. 33-36):

1) *nediskriminavimo principas* – šio principo esmė yra draudimas diskriminuoti asmenis dėl jų socialinės padėties;

2) *koordinavimo principas* – šis principas yra taikomas Europos Sąjungos socialinės apsaugos teisės reguliavimui ir numato keturis esminius socialinės apsaugos koordinavimo principus: pirma, diskriminacijos dėl pilietybės draudimą, kuris reiškia, kad asmenys,

kuriems taikomas Reglamentas Nr. 883/2004 (Europos Parlamento ir Tarybos 2004 m. balandžio 29 d. reglamentas (EB) Nr. 883/2004) turi teisę naudotis tomis pačiomis socialinėmis garantijomis (socialinėmis išmokomis) kaip ir tos valstybės piliečiai kurioje jie yra; antra, asmuo yra draudžiamas socialiniu draudimu tik vienoje valstybėje narėje – tai reiškia, kad asmeniui gali būti taikomi tik vienos valstybės socialinio draudimo teisės aktai; trečia, sumuojami draudimo laikotarpiai įgyti skirtingose valstybėse narėse; ketvirta, išmokų eksportavimas, kitaip tariant įgytų teisių išsaugojimas, nepaisant to, kurioje valstybėje narėje yra įgytos teisės į socialines išmokas;

3) *socialinio teisingumo principas* – autoriaus nuomone šis principas įgyvendinamas per norminių teisės aktų nuostatas, socialinės apsaugos teisės objektus, taikomas koncepcijas, kurių visuma siekiama užtikrinti asmenų lygybę, jų lygias galimybes bei poreikių tenkinimą;

4) *bazinės apsaugos ir valstybės socialinių garantijų principas* – reiškia, kad valstybė privalo kiekvienam asmeniui užtikrinti bazinę (minimalią) apsaugą nuo visų socialinių rizikų, tokių kaip senatvė, nedarbingumas, nelaimingi atsitikimai darbe, profesinė liga, nedarbas, motinystė, vaikų auginimas, mirtis, skurdas, sveikata. Vadinasi, šio principo taikymas valstybę įpareigoja nustatyti pakankamas socialinės apsaugos įgyvendinimo priemones;

5) *teisėtų lūkesčių principas* – šio principo esmė yra ta, kad asmenys veikiantys teisės aktų nustatyta tvarka, atitinkantys tam tikrus kriterijus turi teisę į teisėtus lūkesčius, t. y. valstybė privalo vykdyti priimtus įsipareigojimus socialinės apsaugos kontekste, kurie yra susiję su pagrįstu lūkesčiu, teisėta pasekme, pavyzdžiui socialinės išmokos gavimas.

Pereinant prie kitų valstybių teisės mokslininkų išskiriamų principų, reikšmingų socialinės apsaugos teisei, pažymėtina, kad Vakarų Europos teisės mokslo autorius B. Shulte esminiais principais laiko socialinio draudimo formos įtvirtinimo principą, solidarumo ir subsidarumo principus, tinkamo gyvenimo lygio užtikrinimo bei lygybės principus (Schulte, 1987, p. 181). Tuo tarpu Rusijos Federacijos mokslininkai analizuodami socialinės apsaugos teisę bei jos principus savo darbuose išskiria kaip esminius, visuotinai pripažįstamus šiuos principus: socialinio teisingumo, bendrumo ir diferenciacijos, asmenų lygybės, laisvanoriškumo, asmens sveikatos apsaugos, socialinės apsaugos priemonių pakankamumo bei asmens teisės į tinkamą gyvenimo lygį pripažinimo principus (Golenko, Kovalev, 1999, p. 10-14).

Apibendrinant teisės mokslo autorių darbus, kuriuose atsiskleidžia jų požiūris į skirtingų principų reikšmingumą, jų aktualumą socialinės apsaugos teisės šakai, galima daryti

išvadą, kad nėra vieningai suformuotos pozicijos, kurie principai turėtų būti laikomi socialinės apsaugos pagrindu, pamatinėmis idėjomis. Vadinasi, šiai dienai nėra įmanoma vieningai apibrėžti socialinės apsaugos principų sistemas. Tačiau, giliau paanalizavus autorių pozicijas, pastebima, kad daugeliu atveju jų išskiriamų principų turinys sutampa, nors ir yra vartojami skirtingi terminai principui apibrėžti. Tai rodo, kad nepaisant lingvistinio skirtingumo pagrindinės idėjos, saugotinos vertybės iš esmės yra vienodos, todėl atsižvelgiant į įvairių principų visuotinumą, jų reikšmingumą lygi, galima pagrįstai manyti, kad pamatiniais socialinės apsaugos principais turėtų būti laikomi asmenų lygybės, solidarumo, bendrumo ir diferenciacijos, teisingumo, bazinės apsaugos ir valstybės socialinių garantijų, depolitizacijos principai, kurie sudarytų socialinės apsaugos teisės principų sistemą.

2. NEDISKRIMINAVIMO PRINCIPAS

Prancūzų filosofo, rašytojo, politiko, teoretiko bei švietėjo Žano Žako Ruso (1712 m. – 1778 m.) mintis, kad lygybė yra aukščiausia žmogaus teisė, o nelygybė – didžiausias blogis (Tatarkiewicz, 2002, p. 179) gyvuoja jau beveik 300 m. ir nėra praradusi aktualumo ir šiandieniniame XXI a., kadangi visuomenėje dar vis egzistuoja kova, siekis, kad visi žmonės būtų lygūs, o toks socialinis reiškiny kaip diskriminacija paprasčiausiai nebeegzistotų.

Siekiant sustabdyti tokio socialinio reiškinio kaip diskriminacija plitimą, tarptautiniu mastu buvo priimtas ne vienas teisės aktas, įtvirtinantis diskriminacijos draudimą. Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos, priimtose 1948 m. gruodžio 10 d. 2 str. yra įtvirtinta, jog „kiekvienas turi teisę naudotis visomis šioje Deklaracijoje paskelbtomis teisėmis ir laisvėmis be jokių skirtumų, pavyzdžiui, dėl rasės, odos spalvos, lyties, kalbos, religijos, politinių ar kitokių įsitikinimų, nacionalinės ar socialinės kilmės, turtinės, gimimo ar kitokios padėties“ (Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, 2006). Paskatinta bei atsižvelgdama į šios Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos siekius žmogaus teisių apsaugos kontekste, Europos Taryba 1950 m. lapkričio 4 d. priėmė Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją, kurios 14 str. yra įtvirtintas diskriminacijos uždraudimas (Europos žmogaus teisių ir pagrindinių..., 1995). Vėliau sekė Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas, Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas ir kiti tarptautiniai dokumentai užtikrinantys visų žmonių lygybę bei diskriminacijos draudimą. Be to, verta pažymėti, jog Amsterdamo sutartis turėjo ypatingos reikšmės Europos Sąjungos pirminei teisei tuo aspektu, jog šia sutartimi įterpiant 13 str. į Europos Sąjungos pirminę teisę buvo praplėsta ne tik Bendrijų kompetencija kovoje su diskriminacija, bet taip pat Amsterdamo sutartis tapo pagrindu atsirasti naujiems Europos Sąjungos antrinės teisės aktams, turintiems ypatingos reikšmės lygių galimybių kontekste, t. y. buvo priimta Tarybos direktyva 2000/43/EB, kurios tikslas įgyvendinti vienodo požiūrio principą asmenims, nepriklausomai nuo jų rasės arba etninės priklausomybės, ir Tarybos direktyva 2000/78/EB, kuri nustato vienodo požiūrio bendruosius pagrindus užimtumo ir profesinėje srityje. Taigi, visa tai rodo, kad tokie bendrieji principai kaip lygybė ir nediskriminavimas neabejotinai yra fundamentalios, kartinės vertybės žmogaus teisių apsaugoje, todėl šių principų bei jais suteikiamų teisių ir garantijų įgyvendinimas yra ne tik nacionalinės, bet ir tarptautinės teisės dalykas.

2.1. Asmenų lygybės ir nediskriminavimo principų santykis

Žmogaus teisių kontekste „lygybė“ reiškia, kad visi žmonės iš esmės yra vienodi nepaisant jų savybių bei bruožų, išskiriančių juos iš kitų. Todėl, yra teigtina, jog asmenų pranašumas ar atvirkščiai menkavertiškumas suteikiamų teisių atžvilgiu negali būti grindžiamas atsižvelgiant į jų skirtingumus, t. y. visuomenė ir teisinė sistema turi vadovautis asmenų lygybės principu garantuojant visiems vienodas teises.

Asmenų lygybės arba lygiateisiškumo principas yra kildinamas bei įtvirtintas nacionaliniuose bei tarptautiniuose teisės aktuose¹. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 str. yra įtvirtinta, kad „įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs. Žmogaus teisių negalima varžyti ir teikti jam privilegijų dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų pagrindu“ (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992). Aiškindamas šią nuostatą, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra pasakęs, jog „visų asmenų lygybės įstatymui principas – demokratinės visuomenės pagrindas. Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostata „įstatymui visi asmenys lygūs“ reikalauja, kad šalies teisėje būtų įtvirtintos pagrindinės teisės ir pareigos kiekvienam asmeniui lygiai su kitais, be jokių išimčių.“ (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas). Tai rodo, jog šis principas neabejotinai yra šiandieninės modernios demokratinės visuomenės pagrindas, viena iš esminių teisinių vertybių.

Nediskriminavimo principas, kitaip tariant diskriminacijos draudimo principas², taip pat yra visuotinai pripažįstamas bei ginamas tiek nacionalinių, tiek tarptautinių teisės normų. Tam, kad geriau suvokti šio principo esmę, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 1998 m. lapkričio 11 d. nutarime išaiškino, jog „diskriminacija dažniausiai suprantama kaip žmogaus teisių varžymas ar tam tikrų privilegijų teikimas atsižvelgiant į lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų požymius“ (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. lapkričio 11 d. nutarimas).

¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014; Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (1948). *Valstybės žinios*, 2006, 68-2497; Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymas (2003). *Valstybės žinios*, 114-5115; Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950). *Valstybės žinios*, 1995, 40-987; Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas (1996). *Valstybės žinios*, 2002, 77-3290; Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (1996). *Valstybės žinios*, 2002, 77-3288 ir kt.

² Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014; Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (1948). *Valstybės žinios*, 2006, 68-2497; Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (1996). *Valstybės žinios*, 2002, 77-3288; Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas (1996). *Valstybės žinios*, 2002, 77-3290; ir kt.

Diskriminavimas (nediskriminavimo principo pažeidimas) paprastai yra suvokiamas kaip elgesys, kuriuo ne tik asmenys yra vertinami skirtingai, bet ir nesąžiningai. Todėl, yra darytina išvada, kad kiekvieno asmens teisės turi būti vienodai brangintinos, neatsižvelgiant į jų skirtingą socialinę padėtį ar kitus požymius, kadangi kiekvienas yra visuomenės dalis, teisės subjektas.

Analizuojant tiek asmenų lygybės, tiek nediskriminavimo principus, yra pastebima, kad šie principai, jų turinys, esminės nuostatos yra glaudžiai susiję, tačiau vieningos nuomonės tarp teisės mokslininkų dėl šių principų santykio nėra, kas yra laikytina probleminiu aspektu. Todėl, atsižvelgiant į tai, atsiranda diskusija, siekis išaiškinti šių principų santykį, t. y. ar atsižvelgiant į principų turinį, jų apimtį bei taikymo ribas jie yra skirtingi, ar vienas principas yra platesnis ir apima kitą principą, ar visgi, jie yra tapatūs, ekvivalentiški. Taigi, šioje darbo dalyje bus siekiama išanalizuoti minėtų principų tarpusavio ryšį, jų sąsają.

Nagrinęjant teisės mokslo autorių darbus, jų išsakytas pozicijas, teismų sprendimus, galima išskirti tarsi dvi grupes, turinčias skirtingą požiūrį į lygybės principo ir nediskriminavimo principo tarpusavio santykį. Pirmajai grupei priklauso tie, kurie lygybės ir nediskriminavimo principų nelaiko tapačiais, atkreipdami dėmesį į principų taikymo sritį bei apimtį, ir pripažįsta, jog asmenų lygybės principas turinio prasme yra platesnis nei nediskriminavimo principas, kas reiškia, jog nediskriminavimo principas patenka po asmenų lygybės principu, ir antroji grupė – kurie asmenų lygybės ir nediskriminavimo principus, jų turinio apimtį tapatina, laiko ekvivalentiškais. Tam, kad būtų galima aiškiau suvokti tikrąjį šių principų ryšį, kiekvienos grupės požiūris, autorių išsakyta pozicija bus aptariama detaliau.

Kalbant apie pirmąją grupę, I. Mačernytės-Panomariovienės nuomone būtent iš asmenų lygybės principo yra kildinamas nediskriminavimo principas (Mačernytė-Panomariovienė, 2004, p. 119). Tai rodo, kad autorės įsitikinimu šie principai nėra tapatūs, kadangi diskriminacijos draudimo principas tarsi įeina į lygybės principą suponuojant mintį, jog asmenų lygybės principas yra platesnės apimties, tačiau detalesnės analizės autorė nepateikia. Analogiškos pozicijos besilaikantis autorius yra A. Bitinas, kuris analizuodamas socialinės apsaugos principų sistemą, lygybės principą ir nediskriminavimo principą išskiria kaip du atskirus, nenurodydamas konkrečių priežasčių (Bitinas et al., 2011, p. 89-90). Toks minimų autorių aiškus požiūris nepagrindimas šiuo klausimu sukuria tam tikrą neaiškumo terpę, kuri neleidžia iki galo suvokti šių principų netapatumo priežasčių. Visgi, teisės mokslo

autorė D. Gumbrevičiūtė-Kuzminskienė daktaro disertacijoje „Lygių galimybių principo įgyvendinimas Europos Sąjungos ir Lietuvos darbo teisėje“ yra nurodžiusi, kad nediskriminavimo principo samprata yra siauresnė nei lygiateisiškumo principo, atsižvelgiant į tai, kad nediskriminavimo principas apima tik negatyvias teisių įgyvendinimo priemones, tuo tarpu lygybės principo įgyvendinimas apima platesnį spektrą veikų, t. y. apima ir pozityvias teisių įgyvendinimo priemones, pavyzdžiui, valstybės pareigą kurti nacionalines institucijas, kurios užtikrintų lygių galimybių principo veiksmingą įgyvendinimą (Gumbrevičiūtė-Kuzminskienė, 2011, p. 24-25). Taigi, šiuo aspektu, iš esmės galima sutikti su autorių nuomone, jog lygybės principas ir nediskriminavimo principas nėra ekvivalentiški atsižvelgiant į jų turinį, sukuriamų pareigų apimtį. Nediskriminavimo principas yra siauresnis, jo įgyvendinimas nesukuria papildomos naštos, nereikalauja jokių papildomų veiksmų atlikimo, priešingai negu lygiateisiškumo principo įgyvendinimo atveju.

Pereinant prie antrosios autorių grupės, kuri lygybės principą ir nediskriminavimo principą vertina tapačiai, svarbu išanalizuoti dėl kokių priežasčių autoriai laikosi šios pozicijos. Kaip jau anksčiau minėta, Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 str. yra įtvirtintas asmenų lygybės prieš įstatymą principas. Aiškindamas šią nuostatą Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 1997 m. gegužės 6 d. nutarime konstatavo, kad „asmenų lygybės principas gali būti apibūdinamas kaip nediskriminacija“ (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 6 d.). Taigi, matoma, kad Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas konstitucinėje jurisprudencijoje asmenų lygybės principą atskleidžia per šio principo santykį su diskriminacija, t. y. lygybės ir nediskriminavimo sąvokas tapatina, vartoja ekvivalentiškai. Pažymėtina, kad analogiškos pozicijos laikosi ir kiti teisės mokslo autoriai. T. Davulis, A. Bagdonas, R. Lazutka ir kiti autoriai mokslo darbuose nediskriminavimo ir lygybės sąvokas naudoja kaip sinonimus „Konstitucijos 29 straipsnyje įtvirtintas nediskriminavimo principas negali būti laikomas absoliučiu <...>“ (Petrylaitė D. et al., 2008, p. 132; Bagdonas et al., 2007, p. 29). Atkreiptinas dėmesys, kad teisės mokslo autorė V. Milašiūtė, nagrinėdama diskriminacijos draudimo ir lygybės principų santykį, yra nurodžiusi, jog semantiškai analizuojant tiek lygybės, tiek nediskriminavimo sąvokas yra pastebimas šių principų sąlyginis skirtingumas ta apimtimi, jog lygybės sąvoka turi pozityvųjį ir negatyvųjį aspektus, o nediskriminavimo principas tik negatyvųjį. Kitaip tariant, lygybės principo įgyvendinimas reikalauja ne tik nepažeisti esamos, bet tuo pačiu siekti ir nepasiektos lygybės, t. y. imtis atitinkamų veiksmų, priemonių, tuo tarpu nediskriminavimo

principo įgyvendinimas nereikalauja jokių pozityvių veiksmų. Semantiniu požiūriu nediskriminavimo principo esmė – susilaikyti nuo agresijos prieš kitą žmogų, nuo veiksmų, sąlygojančių diskriminacijos atsiradimą (Milašiūtė, 2007, p. 78-79). Tačiau, autorės giliu įsitikinimu, atsižvelgiant į šių principų visumą, įtvirtintų pagrindinių idėjų bendrumą, vien tik semantinis šių principų nevienodumas, nelemia teisinio lygybės ir nediskriminavimo principų turinio skirtingumą. Todėl, autorė laikosi pozicijos, kad lygybės ir nediskriminavimo principai yra tapatūs teigdama, jog „diskriminacijos sąvoka paprastai siejama su lygybės sąvoka: lygybė suprantama kaip vertybė, kurios apsaugą siekiama užtikrinti nustatant diskriminacijos draudimą“ (Milašiūtė, 2007, p. 14; Milašiūtė, 2010, p. 95). Be to, autoriai pažymi, kad nediskriminavimo principo įtvirtinimas bei jo įgyvendinimas tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu mastu tarsi sukuria valstybei pareigą nepriimti tokių teisės aktų, kurie nepagrįstai, nesant teisėtam pagrindui, atskirtų vienas asmenų grupes nuo kitų. Tokiu būdu įgyvendinant nediskriminavimo principą kartu kyla pareiga išlaikyti visų asmenų lygybę, nepaisant lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės socialinės padėties, tikėjimo, įsitikimų ar pažiūrų skirtingumų (Vonk, Tollenaar, 2010, p. 1-18). Todėl, pasak autorių, asmenų lygybės ir nediskriminavimo principus tikslinga nagrinėti kaip vieną. Apibendrinant šią autorių poziciją, galima teigti, kad lygybės ir nediskriminavimo principai ne tik sąveikauja tarpusavyje, bet iš esmės yra nedalomi ir tapatinami remiantis tuo, jog jie išreiškia tą pačią idėją, šių principų pažeidimu yra laikoma nelygiaverčių sąlygų asmenims sudarymas dėl jų priklausymo mažumoms arba atskirties grupėms, pavyzdžiui tokioms grupėms, kurios atsižvelgiant į jų savitumą, tapatumą yra išsiskiriančios iš daugumos ir neatitinkančios didžiosios dalies visuomenės lūkesčių, nusistovėjusių elgesio normų ir pan. Todėl, šiais principais siekiama visus asmenis vienodai laikyti teisės subjektais, neatsižvelgiant į jų statuso, socialinės padėties, tautinio priklausomumo, tikėjimo ir kitus skirtingumus, kitaip tariant, nediskriminavimo principu siekiama asmenų lygiateisiškumo.

Taigi, galima teigti, nors teisės mokslinėje literatūroje vyrauja skirtinga pozicija dėl lygybės ir nediskriminavimo principų ekvivalentiškumo, tačiau nepaneigiama tiesa, jog jie tarpusavyje sąveikauja, kadangi asmenų lygybė gali būti užtikrinama tik nustatant diskriminacijos draudimus. Todėl šiame darbe bus laikomasi pozicijos, jog šie principai yra tapatūs, kuriais išreiškiama bendra idėja, ir kurių įgyvendinimu siekiama tų pačių tikslų – garantuoti visiems asmenims lygias galimybes nediskriminuojančiais pagrindais naudotis valstybės suteikiamomis socialinėmis garantijomis.

2.2. Diskriminacijos rūšys ir pagrindai

Diskriminacija yra sudėtingas bei įvairialypis socialinis reiškinys, kurį sąlygoja begalė skirtingų veiksnių kaip asmens lytis, amžius, jo lytinė orientacija, negalia, rasė, etninė priklausomybė, kalba, religija, tikėjimas, įsitikinimai, kitokios pažiūros ar socialinė padėtis. Be to, diskriminaciją atpažinti ne visada yra lengvas uždavinys, kadangi ji gali pasireikšti įvairiomis formomis, kurios yra aptartos tiek Lietuvos Respublikos antidiskriminaciniuose įstatymuose, tiek Europos Sąjungos teisės aktuose. Įstatyminiame reglamentavime yra išskiriamos šios diskriminacijos rūšys: tiesioginė diskriminacija, netiesioginė diskriminacija, priekabiavimas, seksualinis priekabiavimas bei nurodymas diskriminuoti. Todėl, siekiant labiau suvokti diskriminacijos pasireiškimo galimybes, jos ypatumus, šioje darbo dalyje bus aptariamoms galimos diskriminacijos pasireiškimo formos bei diskriminaciją sąlygojantys veiksniai.

2.2.1. Diskriminacijos rūšys

Tiesioginė diskriminacija. Ši diskriminacijos rūšis yra įvardijama kaip viena pirmųjų bei pagrindinių diskriminacijos pasireiškimo formų, kuri pirmą kartą buvo apibrėžta 2000/43/EB Rasių lygybės direktyvoje nurodant, jog tiesioginė diskriminacija yra tada, kai vienam asmeniui taikomos prastesnės sąlygos, nei panašioje situacijoje yra, buvo ar galėjo būti taikomos kitam asmeniui dėl rasės ar etninės priklausomybės (2000 m. birželio 29 d. Tarybos direktyva 2000/43/EB). Siekiant įgyvendinti Europos Sąjungos nuostatas, nurodytas atitinkamose direktyvose, Lietuvos Respublika priimtame antidiskriminaciniame įstatyme – Lygių galimybių įstatyme – įtvirtino tiesioginės diskriminacijos sąvoką, kuri apibūdinama analogiškai kaip Rasių lygybės direktyvoje, tačiau praplečiant diskriminacijos pagrindų sąrašą (Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymas, 2003). Analizuojant tiesioginę diskriminaciją, yra pastebima, jog ji yra atvira bei akivaizdi. Tai reiškia, kad su pavieniais asmenimis ar asmenų grupėmis, kuriems yra priskiriami konkretūs juos charakterizuojantys bruožai, atvirai elgiamasi mažiau palankiai, palyginus su kitais individais. Vadinasi, šios diskriminacijos rūšies pagrindiniai elementai yra „palyginimas“ ir „vienintelės išskirtinės savybės kriterijus“. Todėl, siekiant nustatyti diskriminacijos faktą, reikia rasti asmenį, kurį būtų galima sugretinti su teigiančiuoju, jog jis tapo diskriminacijos auka. Pažymėtina, kad toks palyginimas galimas tik tuo atveju, jeigu situacijos yra analogiškos arba labai panašios,

priešingu atveju palyginimas yra neįmanomas. Todėl, kartais yra pasitelkiamas hipotetinis palyginimas, t. y. vertinama galima situacija esant identiškoms arba labai panašioms aplinkybėms. Kalbant apie antrąjį elementą, taikant šį kriterijų yra nustatoma, ar asmuo būtų taip pat nepalankiai vertinamas, jei neturėtų jį charakterizuojančių išskirtinių bruožų, kurie yra diskriminaciją sąlygojantys veiksniai (Gumbrevičiūtė-Kuzminskienė, 2011, p. 78-80). Siekiant geriau suprasti tiesioginę diskriminaciją bei jos pasireiškimo būdus verta paanalizuoti Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) nagrinėtą bylą *Luczak*. Šios bylos esmė yra ta, jog Prancūzijos pilietybės ūkininkui, nuolatos gyvenančiam ir ūkininkaujančiam Lenkijoje, nebuvo leista dalyvauti Lenkijos specializuotoje socialinės apsaugos sistemoje, sukurtoje specialiai Lenkijos ūkininkams paremti, kadangi jis nebuvo Lenkijos pilietis. EŽTT nagrinėdamas bylą, prancūzą ūkininką lygino su Lenkijos ūkininkais esančiais panašioje situacijoje ir nustatė, kad Prancūzijos pilietybės ūkininkas mokesčius mokėjo lygiai taip pat kaip ir Lenkijos ūkininkai taip prisidedamas prie socialinės apsaugos sistemos finansavimo, ko pasekoje, negalėdamas pasinaudoti specializuota socialinės apsaugos sistema skirta ūkininkaujantiems asmenims, jis patyrė tiesioginę diskriminaciją pilietybės pagrindu (EŽTT 2007 m. lapkričio 27 d. sprendimas Nr. 77782/01). Taigi, ši byla yra tinkamas pavyzdys, iliustruojantis tiesioginės diskriminacijos pasireiškimo atvejį. Pirma, egzistuoja „palyginimo“ elementas – Lenkijos ūkininkai, antra, „vienintelės išskirtinės savybės kriterijus“ – jei nebūtų Prancūzijos pilietis, nebūtų atsidūręs akivaizdžiai nepalankioje padėtyje palyginus su vietiniais piliečiais.

Netiesioginė diskriminacija. Ši diskriminacijos rūšis įvyksta tada, kai įstatymas, politika ar programa nors ir neatrodo diskriminaciniai, kadangi yra taikomi lygiais pagrindais visiems asmenims vienodai, tačiau juos įgyvendinus pasireiškia diskriminacinis poveikis sąlyginai labiausiai pažeidžiamoms asmenų grupėms (European Commission 2010. EU Gender..., 2010, p. 141). Kitaip tariant, netiesioginė diskriminacija – tai vienodas asmenų vertinimas, vienodų sąlygų, kriterijų nustatymas neatsižvelgiant į jų skirtingą padėtį, priklausymą labiau atskirtoms socialinėms grupėms, ko pasekoje jie atsiduria prastesnėje, mažiau palankioje padėtyje bei jų atžvilgiu yra sukuriama neproporcingai žalingas poveikis. Vadinasi, toks veikimas suponuoja asmenų lygybės principo pažeidimą, kuris yra draudžiamas tiek tarptautiniu, tiek nacionaliniu lygiu. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas (toliau – ESTT) byloje *Schönheit* nustatė, kad darbovietėje nustatytas skirtingas tarifas apskaičiuojant pensijos dydį visą darbo dieną ir ne visą darbo dieną dirbusių

darbuotojų atžvilgiu yra diskriminacinio pobūdžio, atsižvelgiant į tai, jog nors iš pažiūros neutrali pensijų apskaičiavimo taisyklė buvo taikoma visiems ne visą darbo dieną dirbusiems asmenims vienodai, tačiau maždaug 88 proc. ne visą darbo dieną dirbančiųjų sudarė moterys. Tai reiškia, kad tokios taisyklės įgyvendinimas moterims sukuria neproporcingai neigiamą poveikį palyginti su vyrais, o tai yra laikoma netiesioginės diskriminacijos pasireiškimo forma (ESTT 2003 m. spalio 23 d. sprendimas Nr. C-4/02 ir C-5/02).

Apibendrinant šias diskriminacijos rūšis, yra teigtina, jog tiesioginė diskriminacija pasireiškia taikant skirtingą požiūrį į asmenį ar asmenų grupes, turinčius išskirtinius, juos charakterizuojančius bruožus, tuo tarpu netiesioginė diskriminacija pasižymi formaliai įtvirtintu vienodu vertinimu visų asmenų, tačiau rezultate yra matomas diskriminacinis poveikis atitinkamų asmenų grupėms.

Be aukščiau aptartų, egzistuoja dar trys diskriminacijos rūšys – priekabiavimas, seksualinis priekabiavimas ir nurodymas diskriminuoti. Praktikoje šios diskriminacijos formos nepasireiškia socialinės apsaugos teisės reguliuojamuose santykiuose, tačiau siekiant suvokti visumą diskriminacijos pasireiškimo formų bei ypatybių, šiame darbe bus aptariamasi ir jos.

Priekabiavimas. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvoje priekabiavimas yra apibrėžtas kaip nepageidaujamas elgesys, susijęs su asmens lytimi, ir kuriuo siekiama pakenkti arba pakenkiama žmogaus orumui. Taip pat priekabiavimas yra suprantamas kaip veiksmų seka, kuria yra sukuriama bauginanti, priešiška, užgauli, žeminanti ar menkinanti aplinka (2006 m. liepos 5 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2006/54/EB). Tačiau lytis nėra vienintelis veiksnys priekabiavimui pasireikšti. Pažymėtina, jog tokie tapatybės bruožai kaip rasė, amžius, lytinė orientacija bei kitos asmenį charakterizuojančios savybės taip pat yra veiksniai, sąlygojantys šios diskriminacijos rūšies pasireiškimą. Iš priekabiavimo apibrėžimo yra matoma, kad tokie priekabiavimo veiksmai, kuriais pažeidžiamas asmens saugumo, pilnavertiškumo jausmas yra tikslingai nukreipti į vieną konkretų asmenį, išsiskiriantį iš kitų savo tapatumu, autentiškumu, todėl šiuo atveju nereikia įvardyti „palyginimo“ siekiant nustatyti diskriminacijos egzistavimą kaip kad aukščiau aptartais diskriminacijos atvejais (Dits-Vengalė, 2011, p. 11). Šioje situacijoje svarbu identifikuoti patį subjektą, kuris dėl neteisėtų, diskriminuojančio pobūdžio veiksmų patiria nepateisinamai priešišką elgesį, jo atžvilgiu yra sukuriama nepalanki darbai aplinka.

Seksualinis priekabiavimas. Šią diskriminacijos rūšį svarbu atriboti nuo priekabiavimo, kadangi nors sukeliama padariniai ir yra tapatūs, kaip pavyzdžiui siekimas pakenkti žmogaus orumui sukuriama bauginančią, priešišką, menkinančią ar žeminančią aplinką, tačiau pasirinktas elgesio modelis, veikimo būdas bei subjektas yra skirtingi. Pirmuoju aptartu atveju, priešiškas elgesys yra nukreiptas į platų subjektų ratą atsižvelgiant į jų išorinius skirtingumus, tuo tarpu šiuo atveju diskriminacinis elgesys pasireiškia tik lyties aspektu, tiksliau tariant seksualinio priekabiavimo aukomis dažniausiai tampa moterys, kaip silpnosios lyties atstovės, dažnu atveju užimančios žemesnes pareigas darbe (ibid., p. 12). Kalbant apie seksualinį priekabiavimą, paminėtina, kad jį nesunku atpažinti, kadangi jam būdingi užgaulaus seksualinio pobūdžio gestai, prisilietimai, seksualinio turinio žinutės, replikos ir pan.

Nurodymas diskriminuoti. Pastebėtina, kad visose nediskriminavimo direktyvose nurodymas diskriminuoti patenka po diskriminacijos apibrėžimu ir yra laikoma kaip viena iš diskriminacijos pasireiškimo formų, nors nė vienoje iš jų nėra pateikta šios diskriminacijos rūšies definicija. Tačiau analizuojant įvairių autorių darbus, galima daryti išvadą, jog nurodymas diskriminuoti turi būti suvokiamas kaip autoritetingo asmens liepimas pavaldžiam asmeniui diskriminuoti kitą asmenį dėl jo lyties, amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, rasės, etninės priklausomybės, kalbos, religijos, tikėjimo, įsitikinimų, kitokių pažiūrų ar socialinės padėties (Beardwell, Claydon, 2007, p. 233).

Taigi, visos šios diskriminacijos rūšys pasižymi tuo, jog nepaisant diskriminacijos formos, jos pasireiškimo būdo rezultatas iš esmės yra vienodas – nepalankios, menkinančios žmogaus orumą, jo pilnavertiškumą aplinkos sukūrimas, ko pasekoje asmuo ar asmenų grupė atsiduria neproporcingai neigiamoje padėtyje.

2.2.2. Diskriminacijos pagrindai

Kaip yra žinoma, diskriminacija yra socialinis reiškinys, kuris gali pasireikšti įvairiose gyvenimo srityse skirtingomis formomis, todėl atsižvelgiant į tai bei suvokiant kaip svarbu užkirsti kelią asmenų nelygybei yra priimtas ne vienas tarptautinis³ bei nacionalinis teisės aktas nustatantis draudžiamus diskriminacinius pagrindus. Analizuojant Lietuvos

³ Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (1948). *Valstybės žinios*, 2006, 68-2497; Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950). *Valstybės žinios*, 1995, 40-987; Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas (1996). *Valstybės žinios*, 2002, 77-3290; Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (1996). *Valstybės žinios*, 2002, 77-3288.

Respublikos teisės aktus, pažymėtina, jog Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatyme yra numatyta, kad žmogaus teisės įgyvendinamos nepaisant amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, rasės ar etninės priklausomybės, religijos, įsitikinimų ir kitų Lietuvos Respublikos tarptautinėse sutartyse ar įstatymuose numatytų pagrindų, o Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas užtikrina moterų ir vyrų lygias teises uždraudžiant bet kokią diskriminaciją dėl asmens lyties (Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių..., 1998). Be to, ir Lietuvos Respublikos aukščiausios galios teisės akto – Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 str. yra įtvirtinta, kad „žmogaus teisių negalima varžyti ir teikti jam privilegijų dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų pagrindu“. Todėl, remiantis įstatyminiu teisiniu reguliavimu galima išskirti šiuos diskriminacijos pagrindus:

1) *diskriminacija dėl asmens lyties* – diskriminacija šiuo pagrindu apima nepalankų elgesį, nevienodų sąlygų sudarymą atsižvelgiant į asmens lytį. Tai elgesys paneigiantis ar ribojantis asmens lygias galimybes pasinaudoti valstybės suteikiamomis garantijomis, teisę vienodais pagrindais veikti įvairiose gyvenimo srityse priklausomai nuo jo lyties. Atsižvelgiant į tai, sutiktina su autorės V. Ulickaitės nuomone, jog siekis užtikrinti vyrų ir moterų lygybę yra viena iš fundamentalių vertybių, saugomų tiek tarptautiniais, tiek nacionaliniais teisės aktais, todėl lyčių lygybės principo užtikrinimas bei praktinis pritaikymas yra tarsi galimybė visuomenei išsivaduoti iš socialinių lyties suvaržymų ir istoriškai susiklosčiusių patriarchalinių nuostatų (Ulickaitė, 2017, p. 75). Tačiau, nepaisant to, jog asmenų lygybė yra garantuojama įstatyminiu reglamentavimu, visgi vyrų ir moterų nevienoda padėtis daugelyje visuomenės sričių esti iki šiol. Taigi, yra matoma, jog lyčių lygybės užtikrinimas įtvirtinant diskriminacinį pagrindą lyties aspektu yra itin svarbus reiškinys socialiai atsakingai visuomenei bei vienas reikšmingiausių demokratinės visuomenės pagrindų.

2) *diskriminacija dėl asmens amžiaus* – šį diskriminacinį pagrindą galima suvokti kaip išankstinį žmogaus išskyrimą vertinant jį pagal amžių ignoruojant kitas asmenines savybes, gebėjimus. Pažymėtina, kad šio pobūdžio diskriminacija gali turėti itin neigiamų pasekmių žmogaus savigarbai, socialiniam statusui, pajamoms, sveikatai taip prisidedant prie asmens nustūmimo į socialinę atskirtį (Mikulionienė, 2008, p. 11).

3) *diskriminacija dėl lytinės orientacijos* – pasireiškia kaip nepalankių sąlygų sudarymas, lygių galimybių nesuteikimas individams, kurie jaučia emocinį bei lytinį potraukį

tos pačios lyties arba daugiau nei vienos lyties asmenims. Pažymėtina, kad diskriminacija šiuo pagrindu apima ir diskriminaciją heteroseksualių asmenų atžvilgiu (Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūra, Europos Taryba, 2010, p. 95). Atsižvelgiant į tai, kad šis diskriminacinis pagrindas yra įteisintas palyginus neseniai, šiandieninėje visuomenėje galima įžvelgti stereotipinį nusistatymą prieš šiuos asmenis, o ir valstybių suteikiamų garantijų apsauga bei apimtis homoseksualių ir biseksualių asmenų atžvilgiu šiai dienai sąlyginai pilna apimtimi nėra įgyvendinama.

4) *diskriminacija dėl asmens negalios* – dar vienas diskriminaciją sąlygojantis veiksnys, kuris pasižymi tuo, jog kiekvienai valstybei narei yra palikta laisvė savais nacionaliniais teisės aktais nustatyti kokius požymius atitinkantis asmuo bus laikomas neįgaliu. Pagal Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymą neįgalumas yra suvokiamas kaip dėl asmens kūno sandaros ir funkcijų sutrikimo bei nepalankių aplinkos veiksnių sąveikos atsiradęs ilgalaikis sveikatos būklės pablogėjimas, dalyvavimo visuomenės gyvenime ir veiklos galimybių sumažėjimas (Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos..., 1991). Tačiau tai nereiškia, kad kitoje valstybėje narėje yra įtvirtintas vienodas teisinis reglamentavimas, ko pasekoje iškyla problema, jog vienoje valstybėje narėje gyvenantis asmuo turės neįgaliojo statusą ir galės pasinaudoti valstybės suteikiamomis garantijomis, pagalba, o kitoje valstybėje narėje nebus pripažintas neįgaliu asmeniu. Be to, šiuo aspektu ryškėja dar viena problema, jog diskriminaciją gali patirti ne tik asmenys, kurie formaliai vadovaujantis teisės aktais turi negalią, bet taip pat ir tie kurie praeityje turėjo negalią arba dėl tam tikrų genetinių požymių tikėtina ateityje bus pripažinti neįgaliaisiais (Dits-Vengalė, 2011, p. 25). Taigi, siekis užtikrinti tinkamas sąlygas bei garantijas neįgaliesiems yra vienas iš pagrindinių būdų užkertant diskriminacijos plitimą šių asmenų atžvilgiu.

5) *diskriminacija dėl rasės, etninės priklausomybės ar kalbos* – pagal tarptautinių žodžių žodyną rasė yra apibūdinama kaip žmonių grupė, gyvenanti tam tikroje teritorijoje, turinti bendrą kilmę, bendrą morfologinių bei fiziologinių požymių, kuriais skiriasi nuo kitų grupių (Tarptautinių žodžių žodynas, 2021), o etninė grupė suvokiama kaip žmonių grupė, turinti bendrą religijos, kultūros bei kalbos bruožų. Akivaizdu, jog kalbant apie šį diskriminacinį pagrindą labiausiai akcentuojami asmens biologiniai bei išoriniai skirtumai. Todėl, siekiant apsaugoti šias asmenų grupes nuo rasinės ar etninės diskriminacijos įvairiose visuomenės srityse valstybės skiria tam didelį dėmesį įtvirtindamos teisinį reguliavimą draudžiantį bet

kokį nesantaikos kurstymą ar nepalankių sąlygų sudarymą šių grupių atžvilgiu (Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo..., 2000).

6) *diskriminacija dėl religijos, tikėjimo, įsitikinimų ar kitų pažiūrų* – pastebima, kad pasaulis ir visuomenė nėra vienalyčiai, kadangi žmonės skiriasi tiek odos spalva, tiek kalba, etnine kilme, taip pat jie išpažįsta skirtingas religijas, turi savus įsitikinimus, pažiūras, kurie sąlygoja diskriminacijos atsiradimą. Tačiau, atkreiptinas dėmesys, kad įstatymui visi asmenys lygūs nepaisant jų religijos, skleidžiamo tikėjimo ar įsitikinimų skirtingumų, kadangi visa tai atspindi skirtingose visuomenėse susiformavusias ideologijas, moralės, etikos ar dorovės normas bei kitus visuomeninius reiškinius (Dits-Vengalė, 2011, p. 26-28).

7) *diskriminacija dėl socialinės padėties* – Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatyme yra nurodyta, kad socialinė padėtis yra suprantama kaip fizinio asmens įgytas išsilavinimas, kvalifikacija, turima nuosavybė, gaunamos pajamos, valstybinės paramos poreikis bei kiti su finansine padėtimi susiję veiksniai. Pastebima, kad į šį apibrėžimą įeina daug kintamųjų, kurie yra itin svarbūs veiksniai, lemiantys diskriminacijos pasireiškimo galimybes.

Apibendrinant visus aukščiau aptartus diskriminaciją sąlygojančius veiksnius, verta pritarti žymaus amerikiečių rašytojo Random House išsakytai minčiai „diskriminacija yra asmenį iš visumos išskiriantis elgesys arba požiūris, grindžiamas socialiai konstruojamais grupės, klasės arba kategorijos, kuriai jis priklauso, bruožais, o ne jo paties asmeniniais gebėjimais ir nuopelnais“ (Mikulionienė, 2008, p. 14).

3. ASMENŲ LYGYBĖS PRINCIPAS SOCIALINĖS APSAUGOS TEISĖJE

Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 22 str. yra įtvirtinta, kad kiekvienas asmuo, kaip visuomenės narys, turi teisę į socialinę apsaugą ir teisę, kad valstybės pastangomis bei bendradarbiaujant tarptautiniu lygiu ir pagal kiekvienos valstybės struktūrą bei išteklius būtų įgyvendinamos jo orumui ir laisvam asmenybės vystymuisi būtinos ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės. Tai reiškia, kad kiekvienas turi lygias galimybes naudotis jam suteikiamomis teisėmis, laisvėmis bei garantijomis tikslu oriai gyventi, nepaisant jo kitoniškumo, galimai sąlygojančio skirtingą asmens vertinimą, skirtingą galimybių suteikimą lygiais pagrindais pakliūti ir naudotis socialinės apsaugos sistema. Pažymėtina, kad socialinės apsaugos teisės reguliuojamuose santykiuose tokios lygybės nuostatos turi didelę reikšmę ir ypatingai yra svarbios kalbant apie diskriminaciją pilietybės, lyties, amžiaus ar lytinės orientacijos atžvilgiu. Todėl, šioje darbo dalyje šiems aspektams aptarti bus skiriama daug dėmesio.

3.1. Laisvas darbuotojų judėjimas – diskriminacijos pilietybės pagrindu draudimas

Laisvas darbuotojų judėjimas – tai viena iš keturių laisvių, suteikiamų Europos Sąjungos piliečiams, kuri yra įtvirtinta Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo (toliau – SESV) 45 str. Atkreiptinas dėmesys, kad ši judėjimo laisvė apima nemažai kitų atskirų teisių tokių kaip teisė įsidarbinti, teisė laisvai judėti valstybių narių teritorijoje, teisė apsigyventi bei pasilikti gyventi valstybės narės teritorijoje pasibaigus darbo jorje laikui (Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo..., 2012). Tokia Europos Sąjungos garantuojama judėjimo laisvė turi pranašumą ne tik valstybių narių piliečiams, bet ir pačios Europos Sąjungos rinkos vystymui bei jos gerinimui. Pabrėžtina, kad daugelis žmonių išvyksta svetur tikėdamiesi susikurti sau ir savo šeimai palankesnes gyvenimo ir darbo sąlygas, materialinę gerovę, todėl tokios teisės įtvirtinimas Europos Sąjungos mastu yra ypatingai svarbus tiek ekonominiame, tiek socialiniame kontekste. Pažymėtina, kad siekiant užtikrinti efektyvų laisvą asmenų judėjimą, valstybės narės turi pasirūpinti tinkamu socialinių išmokų suteikimu, išsaugojimu, eksportavimu bei sumavimu. Taigi, šioje darbo dalyje bus siekiama išanalizuoti migruojančių darbuotojų iš trečiųjų šalių į Europos Sąjungos valstybes socialinę apsaugą bei atskleisti problemas, susijusias su nepakankamu ar visišku socialinių teisių ir garantijų neužtikrinimu migruojančių darbuotojų iš Europos Sąjungos valstybių į trečiąsias šalis atžvilgiu.

3.1.1. Migruojančių darbuotojų iš trečiųjų šalių į ES socialinė apsauga

Įgyvendinant laisvo asmenų judėjimo teisę, svarbu nepamiršti, kad su šia teise neatsiejamai yra susijusi socialinė apsauga, todėl valstybėms narėms tenka uždavinys – užtikrinti migruojančių darbuotojų socialinę apsaugą. Tam, kad būtų išsaugotos darbuotojų migrantų socialinės apsaugos teisės nepaisant to, kurioje valstybėje jos yra įgytos, o taip pat suteikta teisė lygiais pagrindais su vietos piliečiais dalyvauti socialinės apsaugos sistemoje turi būti įtvirtintos lygybės nuostatos socialinės apsaugos srityje.

Pažymėtina, kad migruojančių darbuotojų socialinės apsaugos klausimai yra sureguliuoti Europos Sąjungos teisės aktais⁴. Ypatingai svarbi nuostata darbuotojams migrantams yra įtvirtinta Europos Parlamento ir Tarybos reglamento Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo 4 str., kuriame nurodoma „kad asmenims, kuriems taikomas šis reglamentas pagal bet kurios valstybės narės teisės aktus priklauso tos pačios išmokos ir prievolės, kaip ir tos valstybės piliečiams“. Be to, svarbu paminėti, kad 2010 m. lapkričio 24 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentu (ES) Nr. 1231/2010 buvo išplėstas reglamento (EB) Nr. 883/2004 taikymas trečiųjų šalių piliečiams, ko pasekoje vienodų sąlygų užtikrinimo principas yra taikomas ne tik Europos Sąjungos piliečiams, bet ir trečiųjų šalių piliečiams, dirbantiems Europos Sąjungoje (Europos Parlamento ir Tarybos 2010 m. lapkričio 24 d. reglamentas (ES) Nr. 1231/2010). Tai reiškia, jog šios nuostatos įtvirtinimas uždraudžia bet kokią diskriminaciją pilietybės aspektu. Taip pat svarbus Europos Sąjungos dokumentas, užtikrinantis migruojančių darbuotojų iš trečiųjų šalių socialinę apsaugą yra 2011 m. priimta Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2011/98/ES, kurios 12 str. numatyta teisė į vienodą požiūrį, t. y. trečiųjų šalių darbuotojams, dirbantiems Europos Sąjungos valstybėse narėse turi būti taikomas vienodas požiūris, vienodos galimybės, teisės, tame tarpe ir socialinė apsauga, kaip ir vietos piliečiams (Europos Parlamento ir Tarybos 2011 m. gruodžio 13 d. direktyva 2011/98/ES). Vadinasi, tokio dokumento priėmimas, su jame įtvirtintomis nediskriminacinio pobūdžio nuostatomis pilietybės aspektu, rodo lygybės principo praktinio pritaikymo prielaidas.

Taigi, remiantis aukščiau išdėstytu, daroma išvada, jog valstybių narių nacionaliniame socialinės apsaugos teisiniame reglamentavime neturėtų būti diskriminacinio

⁴ 2004 m. balandžio 29 d. buvo priimtas Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo, o 2009 m. rugsėjo 16 d. priimtas Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas 987/2009, kurie nuo 2010 m. gegužės 1 d. pakeičia Reglamentą Nr. 1408/71/EEB ir Reglamentą 574/72/EEB.

pobūdžio nuostatų, susijusių su pilietybės ar nuolatinės gyvenamosios vietos reikalavimo kriterijumi, priešingu atveju tai prieštarautų Europos Sąjungos įtvirtintam teisiniam reguliavimui.

ESTT ir EŽTT praktika yra gausi vienodų sąlygų taikymo ir diskriminacijos pasireiškimo išaiškinimo atžvilgiu. Todėl, galima pateikti keletą pavyzdinių ESTT bei EŽTT bylų pavyzdžių, kuriose aptinkamos vienodo požiūrio pažeidimo prielaidos ir teismų apibendrinimai šių pažeidimų atžvilgiu. Pirmas pavyzdys EŽTT *Koua Poirez* byla. Šioje byloje EŽTT konstatavo, jog Dramblio Kaulo Kranto pilietis buvo diskriminuojamas pilietybės pagrindu, kadangi Prancūzija atsisakė jam suteikti išmoką, skirtą negalią turintiems asmenims grįsdama tuo, jog tokia išmoka yra skiriama tik Prancūzijos piliečiams arba valstybių, su kuriomis Prancūzija yra sudariusi abipusį socialinės apsaugos susitarimą, piliečiams, nors Koua Poirez ir atitiko visus įstatyme numatytus kriterijus išmokai gauti (EŽTT 2003 m. rugsėjo 30 d. sprendimas Nr. 40892/98). Analizuojant tokią situaciją, yra pritartina V. Petrylaitės išsakytai nuomonei, kad tokie atvejai, kai nacionaliniuose socialinės apsaugos teisės aktuose yra nurodoma pilietybė kaip sąlyga siekiant gauti socialines garantijas, socialines išmokas, yra laikoma atvira diskriminacija (Petrylaitė V., 2012, p. 136).

Kitas pavyzdys, ESTT nagrinėta *WS* byla, kurioje taip pat matomas diskriminacijos pasireiškimo atvejis trečiųjų šalių piliečių, dirbančių Europos Sąjungos valstybėje atžvilgiu. Italijos Respublikos Nacionalinis socialinės apsaugos institutas atsisakė *WS* skirti šeimos išmoką, grįsdama tuo, jog ši šeimos išmoka pagal Italijos teisę yra skiriama šeimoms, kurios atitinka keliamus kriterijus išmokai gauti ir šeimos nariai nuolat gyvena Italijos Respublikoje. Tuo tarpu nagrinėjamu atveju *WS* sutuoktinė ir du jų vaikai didžiąją laiko dalį gyveno ne Italijos Respublikoje, o Šri Lankoje. Nagrinėdamas šią bylą ESTT konstatavo, kad remiantis Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2011/98/ES 12 str., kuriame įtvirtinta teisė į vienodą požiūrį, vienodų galimybių sudarymą pasinaudoti socialinės apsaugos teisės suteikiamomis garantijomis, Italijos Respublikai draudžiama priimti teisės aktų nuostatas, pagal kurias nustatant teises į šeimos išmoką neatsižvelgiama į Italijos Respublikoje turinčio leidimą dirbti Šri Lankos piliečio šeimos narius, gyvenančius ne valstybės narės teritorijoje, o trečiojoje šalyje (ESTT 2020 m. lapkričio 25 d. sprendimas Nr. C-302/19). Šiuo atveju yra matoma, jog įstatyminis Italijos Respublikos reglamentavimas socialinių šeimos išmokų skyrimo atžvilgiu prieštarauja Europos Sąjungos teisei nustatančiai vienodų sąlygų užtikrinimą. Nagrinėjamu atveju nevienodų sąlygų taikymas asmenims, tiksliau sakant

trečiųjų šalių piliečiams, pasireiškia nacionaliniuose teisės aktuose įtvirtinant nuolatinės gyvenamosios vietos reikalavimą, kaip kriterijų, siekiant pasinaudoti asmeniui priklausančia teise gauti šeimos išmoką. Todėl, atsižvelgiant į šį ESTT sprendimą bei Europos Sąjungos teisinį reguliavimą, darytina išvada, jog tokia analizuojama situacija yra laikoma nediskriminavimo principo pažeidimo pavyzdžiu trečiųjų šalių piliečių atžvilgiu.

Taigi, apibendrinant galima daryti pagrįstą prielaidą, jog tikslu sukurti efektyvų laisvą asmenų judėjimą, migruojantiems darbuotojams turi būti užtikrinama teisė neprarasti socialinių garantijų neatsižvelgiant į jų judumą bei pilietybių skirtingumą.

3.1.2. Migruojančių darbuotojų į trečiąsias šalis socialinė apsauga

Atskirose valstybėse egzistuoja savita socialinės apsaugos sistema, reguliuojanti socialinės apsaugos santykius, kuri atspindi tos valstybės istorinę, politinę raidą, teisės bei ekonomikos išsivystymo lygį. Tai reiškia, kad vieningos, bendros socialinės apsaugos sistemos Europos Sąjungoje nėra, kadangi kiekviena valstybė atskirai, vadovaudamasi Europos Sąjungos teisės nuostatomis, nustato socialinių garantijų rūšis, dydžius bei suteikimo sąlygas. Todėl, siekiant užtikrinti kiekvieno migruojančio darbuotojo Europos Sąjungoje socialines teises, garantijas, jų teisėtus lūkesčius buvo priimtas, kaip jau minėta šiame darbe, Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo, kuris nustatė esminius principus ir išmokas, judančias kartu su migruojančiu darbuotoju. Pažymėtina, kad Europos Sąjungos lygiu yra koordinuojamos svarbiausios socialinio draudimo išmokos tokios kaip: 1) ligos išmokos; 2) motinystės ir lygiavertės tėvystės išmokos; 3) invalidumo išmokos; 4) senatvės išmokos; 5) maitintojo netekimo išmokos; 6) išmokos dėl nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų; 7) išmokos mirties atveju; 8) bedarbio išmokos; 9) priešpensinės išmokos; 10) išmokos šeimai.

Tačiau, kyla klausimas kokie visgi tarptautiniai dokumentai reguliuoja ir kokia apimtimi užtikrina Europos Sąjungos piliečių socialinę apsaugą šiems pasinaudojus laisvo asmenų judėjimo teise ir išvykus dirbti į trečiąsias šalis?

Pirmiausia, analizuojant įvairius Europos Sąjungos teisės aktus⁵, reglamentuojančius laisvą asmenų judėjimą bei su šiuo judumu susijusį socialinės apsaugos užtikrinimą yra

⁵2012 m. spalio 26 d. Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinė redakcija. *OL L 326, p. 47*; Europos Parlamento ir Tarybos 2011 m. balandžio 5 d. reglamentas (ES) Nr. 492/2011 dėl laisvo darbuotojų judėjimo Sąjungoje. *OL L 141, p. 1*; Europos Parlamento ir Tarybos 2004 m. balandžio 29 d. reglamentas (EB) Nr.

pastebima, kad juose įtvirtintos socialinės apsaugos nuostatos turi poveikį tik Europos Sąjungos viduje, t. y. šie dokumentai neįtvirtina Europos Sąjungos piliečiams teisės sumuoti socialinio draudimo laikotarpius įgytus trečiosiose šalyse su laikotarpiais įgytais Europos Sąjungos valstybėse narėse. Tai reiškia, kad šiuose Europos Sąjungos teisės aktuose nėra aptinkamų nuostatų, susijusių su abipusiais įsipareigojimais Europos Sąjungos valstybių ir trečiųjų šalių atžvilgiu.

Visgi, galima aptikti užuomazgų, susijusių su Europos Sąjungos siekiu įtvirtinti ne tik vidinį, bet ir išorinį socialinės apsaugos sistemų koordinavimą. Pavyzdžiui Tarybos 2012 m. gruodžio 6 d. sprendime dėl pozicijos, kurios Europos Sąjungos vardu turi būti laikomasi Stabilizacijos ir asociacijos taryboje, įsteigtoje Europos Bendrijų bei jų valstybių narių ir Juodkalnijos Respublikos stabilizacijos ir asociacijos susitarimu, dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo nuostatų priėmimo yra įtvirtinta nuostata, kuri teigia, kad „valstybės narės pilietybę turintys darbuotojai, teisėtai įdarbinti Juodkalnijoje, taip pat teisėtai su jais gyvenantys jų šeimos nariai nediskriminuojami dėl pilietybės ir jiems taikoma tokia pati 1 straipsnio 1 dalies h punkte apibrėžtų išmokų tvarka, kaip ir Juodkalnijos piliečiams“ (Tarybos 2012 m. gruodžio 6 d. sprendimas 2012/774/ES). Analogiška nuostata yra ir Tarybos 2012 m. gruodžio 6 d. sprendime su Albanijos Respublika (Tarybos 2012 m. gruodžio 6 d. sprendimas 2012/773/ES). Tačiau šis sprendimas nebuvo patvirtintas nei Juodkalnijos Respublikos, nei Albanijos Respublikos, kas reiškia, jog neįsigaliojus šiems Europos Sąjungos piliečiai neįgijo teisės socialinio draudimo išmokas įgytas atitinkamose trečiosiose šalyse sumuoti, išsaugoti, eksportuoti ar kitaip jų neprarasti. Taigi, galima teigti, jog Europos Sąjungos institucijų priimti socialinės apsaugos srities teisiniai dokumentai yra koordinuojantys tik Europos Sąjungos viduje, vadinasi nėra sukurta visapusiška teisinė sistema garantuojanti tinkamą socialinę apsaugą Europos Sąjungos piliečių dirbančių trečiosiose šalyse atžvilgiu atsižvelgiant į tai, kad šie asmenys neturi galimybės, kaip jau teigta, išsaugoti, eksportuoti į Europos Sąjungos valstybes nares bei sumuoti trečiosiose šalyse įgytus socialinio draudimo stažo laikotarpius.

883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo. *OL L 166, p. 1*; Europos Parlamento ir Tarybos 2010 m. lapkričio 24 d. reglamentas (ES) Nr. 1231/2010, kuriuo išplečiamas Reglamento (EB) Nr. 883/2004 ir Reglamento (EB) Nr. 987/2009 taikymas trečiųjų šalių piliečiams, kuriems tie reglamentai dar netaikomi tik dėl jų pilietybės. *OL L 344, p. 1*; Europos Parlamento ir Tarybos 2011 m. gruodžio 13 d. direktyva 2011/98/ES dėl vienos prašymų išduoti vieną leidimą trečiųjų šalių piliečiams gyventi ir dirbti valstybės narės teritorijoje pateikimo procedūros ir dėl valstybėje narėje teisėtai gyvenančių trečiųjų šalių darbuotojų bendrų teisių. *OL L 343, p. 1*.

Tačiau, atkreipiamas dėmesys į tai, kad migruojančių darbuotojų į trečiąsias šalis klausimai, susiję su jų socialine apsauga gali būti sureguliuoti atitinkamų valstybių dvišalėse tarptautinėse sutartyse, kuriose yra garantuojama asmenų teisė sumuoti įgytus socialinio draudimo stažus, eksportuoti išmokas ir pan. Pažymėtina, kad dvišalėmis tarptautinėmis sutartimis socialinių garantijų apsauga yra suteikiama tik jose eksplicitiškai nurodytų socialinių išmokų atžvilgiu, o šių sutarčių taikymo sritis dažnu atveju apima tik pasirašiusių šį susitarimą valstybių piliečius. Vadinasi, nors iš pirmo žvilgsnio ir atrodo, jog šios tarptautinės dvišalės sutartys užtikrina Europos Sąjungos piliečių išvykusių dirbti į trečiąsias šalis visapusišką socialinę apsaugą, visgi, giliau paanalizavus galima išvelgti ne vieną šių sutarčių trūkumą.

Pirma, kiekviena atskira tarptautine dvišale sutartimi yra susitariama dėl konkrečių socialinių garantijų apsaugos, t. y. socialinių išmokų išsaugojimo, sumavimo ir/ar eksportavimo. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos ir Jungtinių Amerikos Valstijų dvišaliame susitarime socialinės apsaugos objektas yra tik senatvės išmokos (Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Jungtinių Amerikos Valstijų Vyriausybės susitarimas dėl socialinio..., 2003). Analogiška suteikiamų socialinių garantijų apimtis yra įtvirtinta ir Lietuvos Respublikos dvišalėje sutartyje su Kanada (Lietuvos Respublikos ir Kanados sutartis dėl socialinės..., 2005). Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos dvišalio susitarimo objektas yra visų rūšių pensijos, kurios jau yra ar ateityje bus nustatytos kiekvienos iš susitariančių šalių nacionaliniuose teisės aktuose, išskyrus kariškių, vidaus reikalų institucijų viršininkų ir eilinių ir jų šeimų narių pensijos (Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Rusijos Federacijos Vyriausybės susitarimas dėl pensinio..., 2000). Tuo tarpu, Lietuvos Respublikos ir Baltarusijos sutartis dėl socialinės apsaugos apima tokias socialines išmokas kaip ligos, motinystės, invalidumo, senatvės, ištarnauto laiko pensijos, našlių ir našlaičių, bedarbio, laidojimo, netekto darbingumo išmokas ir kt. (Lietuvos Respublikos ir Baltarusijos Respublikos sutartis dėl socialinės..., 1999). Taigi, atsižvelgiant į šiuos tarptautinių dvišalių susitarimų pavyzdžius, galima išvelgti limituotą garantuojamų socialinių išmokų sąrašą, suteikiamų garantijų apimtis, kas reiškia, kad migruojantys darbuotojai iš Europos Sąjungos į trečiąsias šalis negali pasinaudoti visomis socialinėmis garantijomis, gauti jiems priklausančias išmokas, priešingai nei dirbant Europos Sąjungos valstybėje narėje, kuriai taikomos, aukščiau šiame darbe aptartos, koordinavimo nuostatos. Vadinasi, Europos Sąjungos piliečiai, dirbantys trečiosiose šalyse, atsiduria mažiau palankesnėje,

diskriminuojančioje padėtyje palyginus su trečiųjų šalių piliečiais, dirbančiais Europos Sąjungoje.

Ribota tarptautinių dvišalių sutarčių taikymo sritis yra antra priežastis, sąlygojanti šių susitarimų netobulumą. ESTT *Gottardo* byla išsamiai iliustruoja situaciją, kai Europos Sąjungos piliečiai, dirbantys ne tik Europos Sąjungoje, bet ir trečiosiose šalyse, ne visuomet išsaugo teises į socialines išmokas. Prancūzijos pilietė dirbo Italijoje, Šveicarijoje ir Prancūzijoje ir atitinkamai jose mokėjo socialinio draudimo įmokas. Pažymėtina, kad šioje nagrinėjamoje situacijoje svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad Italijos Respublika ir Šveicarijos Konfederacija yra pasirašiusios dvišalę konvenciją dėl socialinės apsaugos, kurios 9 str. yra įtvirtintas įgyto socialinio draudimo stažo „sumavimo principas“. Tačiau, atkreipiamas dėmesys į tai, kad pagal šį straipsnį taip pat yra sumuojami draudimo laikotarpiai įgyti trečiosiose šalyse, su kuriomis tiek Šveicarija, tiek Italija yra pasirašiusios konvencijas dėl socialinės apsaugos. Nagrinėjamu atveju, matoma, kad Prancūzija ir Šveicarija nėra sudariusios atitinkamos konvencijos socialinės apsaugos srityje. Todėl, Italijos valstybė Prancūzijos pilietės atžvilgiu atsisako sumuoti draudimo laikotarpius įgytus Šveicarijoje šiai siekiant gauti senatvės pensiją Italijoje. Taigi, ESTT konstatavo, kad vienodo požiūrio principas įpareigoja Europos Sąjungos valstybes nares tarptautinių dvišalių sutarčių su trečiosiomis šalimis nuostatas socialinės apsaugos srityje, analogiškai taikyti ir kitų valstybių narių piliečių atžvilgiu, kadangi priešingu atveju, būtų pažeistas diskriminacijos dėl pilietybės principas (ESTT 2002 m. sausio 1 d. sprendimas Nr. C-55/00). Tai reiškia, jog šalims dvišaliuose susitarimuose numačius sąlyginai siaurą asmeninę taikymo sritį, yra pažeidžiamas nediskriminavimo principas, kadangi teisę į socialinių išmokų išsaugojimą bei jų sumavimą turi tik nedidelė asmenų kategorija.

Taigi, apibendrinant kas aukščiau išdėstyta, manytina, jog socialinė apsauga ir jos suteikiamos garantijos nėra pilnai užtikrintos bei įgyvendintos Europos Sąjungos piliečių dirbančių trečiosiose šalyse atžvilgiu, kas reiškia, kad nėra įgyvendintas asmenų lygiateisiškumo principas įtvirtintas ne viename tarptautiniame, regioniniame bei nacionaliniame teisės akte.

3.2. Teisės į socialinę apsaugą diferencijavimas

Diferenciacijos principas daugumos autorių nuomone yra neatsiejamai susijęs su universalumo (bendrumo) principu ir sudaro vieną kompleksinį principą. Kaip jau minėta,

pagal A. Bitiną universalumo principas turi būti suvokiamas kaip idėja, jog socialinėje apsaugoje negali būti teikiama jokių nepagrįstų privilegijų tam tikroms socialinėms grupėms (Bitinas, 2011, p. 35). M. V. Filipova antrindama šio teisės mokslininko išsakytai minčiai, papildo, kad bendrumo principo įgyvendinimu socialinės apsaugos teisėje yra siekiama kuo mažiau taikyti išimčių ar privilegijų atskiroms asmenų grupėms (Filippova, 2006, p. 95). Tad, sutiktina su autorių pateikta pozicija remiantis tuo, jog socialinės apsaugos sistema bei teikiamų garantijų įgyvendinimas turi būti kuo įmanoma paprastesnis ir suvienodintas įvairių socialinių grupių atžvilgiu, paliekant diferenciacijos galimybes esant objektyviam būtinumui tik išimtinai nedideliame asmenų ratui.

Kalbant apie diferencijavimą socialinės apsaugos teisėje, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas ne kartą savo konstitucinėje jurisprudencijoje yra pažymėjęs, kad diferencijuotas teisinis reguliavimas, kai jis taikomas tam tikroms vienodais požymiais pasižyminčioms asmenų grupėms, jeigu juo siekiama pozityvių, visuomeniškai reikšmingų tikslų arba jeigu tam tikrų ribojimų ar sąlygų nustatymas yra susijęs su reguliuojamų visuomeninių santykių ypatumais, savaime nėra laikytinas diskriminaciniu. Be to, atkreipiamas dėmesys į tai, kad nevienodo, diferencijuoto teisinio reguliavimo nustatymas skirtingoms socialinėms grupėms priklausančių asmenų atžvilgiu savaime nepažeidžia konstitucinio asmenų lygiateisiškumo principo, jeigu tarp asmenų kategorijų yra tokio pobūdžio skirtumų, kurie diferencijuotą reguliavimą jų aspektu daro objektyviai pateisinimą (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. balandžio 20 d.). Atsižvelgiant į šį išaiškinimą, jog diferencijavimas turi būti pagrįstas objektyviu būtinumu, yra pritartina T. Davulio nuomonei, jog nuo diferenciacijos iki draudžiamos diskriminacijos yra vienas žingsnis (Petrylaitė D. et al., 2008, p. 140). Todėl, diferencijuoto reguliavimo įtvirtinimas turi būti proporcingas, teisėtas, o siekiamas tikslas grindžiamas pozityviu būtinumu.

Pažymėtina, kad analizuojant diferenciacijos principą yra išskiriami tarsi du šio principo kriterijai: objektyvusis ir subjektyvusis. E. E. Machulskajos nuomone objektyvusis kriterijus apima dirbamo darbo ar atliekamos tarnybos pobūdį, darbo sąlygas, o prie subjektyviųjų kriterijų yra priskiriamos įvairios fiziologinės asmens savybės, pavyzdžiui, amžius, lytis, sveikatos būklė (Machulskaja, 1999, p. 41).

Taigi, matoma, kad diferenciacijos kriterijų ištis yra gana daug, todėl šioje darbo dalyje siekiant atskleisti diferenciacijos pagrįstumą yra pasirinkta analizuoti lyties, amžiaus bei darbo pobūdžio, kuris reikšmingas taikant valstybines pensijas, kriterijus.

3.2.1. Skirtingas moterų ir vyrų pensinis amžius

Pensija yra apibūdinama kaip pajamos senatvėje, kurios yra skirtos finansuoti kasdienius senų žmonių poreikius (Katkus, Martinaitytė, 2003, p. 1). Vadinasi, poreikis pensijai yra siejamas su atsiradusia socialine rizika, kuri grindžiama aplinkybe kuomet asmuo dėl senyvo amžiaus nebėra pajėgus užsidirbti pajamų pragyvenimui bei dalyvauti darbo rinkoje. Taigi, amžius yra viena iš sąlygų teisei į senatvės pensiją atsirasti. Pažymėtina, jog skirtingas moterų ir vyrų pensinio amžiaus nustatymas egzistuoja ne vienoje Europos Sąjungos valstybėje narėje, nors paskutiniu metu pastebima tendencija vienodinti moterų ir vyrų pensinį amžių. Pagal Mutual information System on Social Protection (MISSOC) 2020 m. antrojo pusmečio duomenis Austrijoje moterų pensinis amžius – 60 m., vyrų – 65 m., Belgijoje – tiek moterų, tiek vyrų – 65 m., Bulgarijoje – moterų – 66 m. 6 mėn., vyrų – 66 m. 7 mėn., Kroatijoje analogiškai – 62 m. 6 mėn. ir 65 m., Kipre – moterų ir vyrų – 65 m., Čekijos Respublikoje – moterų pensinis amžius priklauso nuo užaugintų vaikų skaičiaus (0 vaikų – 63 m. 8 mėn., 1 vaikas – 62 m. 8 mėn., 2 vaikai – 61 m. 8 mėn., 3 ar 4 vaikai – 60 m. 8 mėn., 5 ir daugiau vaikų – 59 m. 8 mėn.), vyrų – 63 m. 8 m., Danijoje – moterų ir vyrų pensinis amžius lygus 66 m., Estijoje – analogiškai 63 m. 9 mėn., Suomijoje – moterų ir vyrų pensinis amžius svyruoja nuo 63 m. iki 65 m, priklausomai nuo asmens gimimo metų, Prancūzijoje – moterų ir vyrų – 62 m., Vokietijoje – analogiškai 67 m., Graikijoje – 67 m. jei socialinio draudimo stažas 15 metų, ir 62 m. jei – 40 metų., Vengrijoje – moterų ir vyrų – 65 m., Airijoje analogiškai – 66 m., Italijoje – 67 m., Latvijoje – 63 m. 9 mėn., Lietuvoje – moterų – 63 m. vyrų – 64 m., Liuksemburge – moterų ir vyrų – 65 m., Maltoje – moterų, gimusių 1952 m., – 60 m., vyrų – 61 m., moterų ir vyrų, gimusių 1952 – 1955 m., pensinis amžius lygus 62 m., gimusių 1956 – 1958 m. – 63 m., gimusių 1959 – 1962 m. pensinis amžius – 64 m., o gimusių 1962 m. ir vėliau – 65 m., Lenkijoje – moterų pensinis amžius 60 m., vyrų – 65 m., Portugalijoje – moterų ir vyrų – 66 m. 5 mėn., Rumunijoje – moterų – 61 m., vyrų – 65 m., Slovakijoje – moterų ir vyrų maksimalus pensinis amžius yra 64 m., be kita ko atsižvelgiant į asmens lytį, gimimo metus, užaugintų vaikų skaičių, Slovėnijoje – moterų ir vyrų – 65 m., Ispanijoje – moterų ir vyrų – 65 m., Švedijoje – moterų ir vyrų – 65 m., o 62 m. teisei į senatvės pensiją, priklausančią nuo darbo užmokesčio, Nyderlanduose – moterų ir vyrų – 66 m. 4 mėn. (Mutual information System on Social Protection, 2020)⁶. Taigi, yra

⁶ Šiame darbe pateiktas moterų ir vyrų pensinis amžius, remiantis MISSOC duomenimis, atspindi Europos Sąjungos valstybių narių 2020 m. antrojo pusmečio situaciją, t. y. Europos Sąjungos valstybėse narėse, kaip ir

matoma, jog iš 27 Europos Sąjungos valstybių narių tik 9 valstybėse narėse vis dar egzistuoja skirtingas moterų ir vyrų pensinis amžius.

Atsižvelgiant į Europos Tarybos direktyvos 79/7/EEB 7 str. valstybėms narėms yra palikta teisė nustatyti amžių senatvės pensijoms gauti (Tarybos 1978 m. gruodžio 19 d. direktyva 79/7/EEB). Šiuo aspektu, reikšminga panagrinėti ESTT praktiką skirtingo moterų ir vyrų pensinio amžiaus kontekste. Byloje *Marshall* ESTT konstatavo, kad toks skirtingas amžiaus įtvirtinimas diskriminacija gali būti laikomas tik tais atvejais, kai moteris sulaukusi pensinio amžiaus (kuris yra mažesnis nei vyrų) yra priversta pasitraukti iš užimamų pareigų nutraukiant darbo sutartį, tuo tarpu kai to paties amžiaus vyrai, atsižvelgiant į tai, kad jiems nustatytas pensinis amžius yra didesnis, tęsia darbus toliau (ESTT 1993 m. rugpjūčio 2 d. sprendimas Nr. C-271/91). Vadinas, teisine prasme skirtingas moterų ir vyrų pensinio amžiaus nustatymas nėra diskriminacinio pobūdžio nuostata. Tačiau, visgi kyla klausimas ar toks įstatymo leidėjo diferencijuotas pensinio amžiaus įtvirtinimas moterų ir vyrų atžvilgiu yra pagrįstas objektyvaus būtinumo, pagrįstumo ir pozityvių tikslų kriterijais.

Pažymėtina, kad teisės mokslo autorius J. Maculevičius sutiktų su tokios diferencijuotos koncepcijos įtvirtinimu tik esant vienai sąlygai – mažesnis amžiaus nustatymas senatvės pensijai gauti turėtų būti taikomas tik gimdžiusioms moterims. Savo poziciją autorius grindžia teigdamas, kad gimdžiusios moters organizmas yra patyręs rimtų fiziologinių stresų, be to dėl psichofizinių savybių nėra toks atsparus palyginus su vyrais. Taigi, jo nuomone, negimdžiusių moterų atžvilgiu pensijų teisinis reguliavimas turėtų būti analogiškas vyrams. Be to, autorius, remdamasis žymių mokslininkų veikalais,⁷ pripažįsta, jog moterų ir vyrų lygybės užtikrinimas yra neginčijama siekiamybė, todėl diferencijuotas teisinis reguliavimas neatspindi moterų ir vyrų lygybės principo įgyvendinimo (Maculevičius, 2004, p. 7). Šiuo diskutuojamu klausimu, savo nuomonę yra išreiškusi ir socialinių tyrimų specialistė D. Skučienė. Autorė pažymi, kad valstybinio socialinio draudimo išmoka – senatvės pensija – priklauso nuo darbo stažo⁸. Tai reiškia, jog atsižvelgiant į tai, kad moterims yra nustatytas mažesnis senatvės pensijos amžius, jų darbo stažas galimai yra trumpesnis, ko pasekoje, senatvės pensija yra mažesnė. Taigi, autorės giliu

Lietuvos Respublikoje, vyksta pokyčiai nustatant amžių teisei į senatvės pensiją atsirasti, todėl dalį pateiktų duomenų ateityje tikslinga atnaujinti.

⁷ Świątkowski A. M. (2001). *Europejskie prawo socjalne*. Warszawa: Dom wydawniczy, p. 3.

⁸ Skučienė D. (2006) straipsnyje „Moterų ir vyrų senatvės pensijos Lietuvoje“ teigia, kad „valstybinio socialinio draudimo teikiamos išmokos priklauso ir nuo darbo stažo“, tačiau pažymėtina, kad iš tiesų pagal dabartinę teisinę terminologiją tikslinga teigti, jog priklauso nuo „socialinio draudimo stažo“.

įsitikinimu, socialinio draudimo pensijų sistema, kurioje įtvirtinamas skirtingas amžius, neužtikrina lygaus rezultato moterims ir vyrams išėjusiems į pensiją (Skučienė, 2006, p. 90-91).

Siekiant patvirtinti autorės teiginį, toliau yra pateikiami duomenys, kurie atspindi valstybinio socialinio draudimo senatvės pensijos dydžius pagal lytį. Vadovaujantis Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos statistiniais duomenimis 2019 m. gruodžio mėn. moterų vidutinis pensijos dydis buvo lygus 322,62 Eur, vyrų – 387,25 Eur, o bendras vidutinis pensijos dydis – 344,39 Eur. 2020 m. vidutinis pensijos dydis išaugo, tačiau išliko analogiškas pasiskirstymas kaip ir 2019 m, t. y. 2020 m. gruodžio mėn. moterų vidutinis pensijos dydis siekė 353,24 Eur, vyrų – 421,02 Eur, bendras – 376,23 Eur (Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba..., 2021). Taigi, kaip ir autorė yra nurodžiusi, matoma vyraujanti neigiama tendencija pensijų pasiskirstyme lyties aspektu. Žinoma, senatvės pensijos dydis priklauso ne tik nuo socialinio draudimo stažo, bet taip pat ir nuo draudžiamųjų pajamų, pavyzdžiui darbo užmokesčio. Tačiau, nepaneigiama tiesa, kad trumpesnio socialinio draudimo stažo įtaka yra reikšminga nagrinėjamu aspektu.

Apibendrinant autorių pateiktą nuomonę, sutiktina, jog diferencijuoto amžiaus nustatymas nesukuria moterims jokių pozityvių rezultatų. Be to, atsižvelgiant į šiuolaikinę visuomenę, vyraujančias tendencijas užimtumo srityje, matoma, kad moterų ir vyrų užimtumo pobūdis mažai kuo skiriasi, todėl pritariama V. Petrylaitės minčiai, jog nustatant diferencijuotą reguliavimą teisei į senatvės pensiją įgyti remtis išskirtinai psichofiziologinėmis moterų savybėmis nebėra tikslinga (Petrylaitė V., 2012, p. 157).

Remiantis ESTT praktika, skirtingas moterų ir vyrų pensinio amžiaus nustatymas tam tikrais atvejais yra laikomas nesuderinamu su vienodo požiūrio ir nediskriminavimo principais. Ši pozicija yra išreikšta ESTT byloje *Blanka Soukupová*. Byloje konstatuota, jog pareiškėjai buvo atsisakyta leisti dalyvauti paramos suteikimo ūkininkams, anksčiau baigusiems ūkininkauti, programoje, atsižvelgiant į tai, kad pagal nacionalinę teisę Blanka Soukupová yra sulaukusi „įprasto pensinio amžiaus“ pensijai gauti, o remiantis Reglamentu (EB) Nr. 1257/1999 – Parama kaimo plėtrai – ankstyvo išėjimo į pensiją parama yra skiriama ne jaunesniems kaip 55 metų, bet dar nesulaukusiems „įprasto pensinio amžiaus“ asmenims. Pasak ESTT toks nacionalinis reguliavimas kai pensinis amžius skirtingai nustatomas pagal lytį, o moteriškos lyties atveju – atsižvelgiant į užaugintų vaikų skaičių, yra nesuderinamas su aukščiau nurodyto reglamento tikslu – suteikti pajamų pagyvenusiems ūkininkams, kurie

nusprendžia baigti ūkininkauti, ir skatinti jų pakeitimą ūkininkais, kurie prireikus gali padidinti veikiančių žemės ūkio valdų ekonominį gyvybingumą (ESTT 2013 m. balandžio 11 d. sprendimas Nr. C-401/11). Taigi, šios bylos kontekste yra matoma, jog nors ir pagal Europos Tarybos direktyvą 79/7/EEB valstybės narės turi teisę pačios nustatyti amžių teisei į senatvės pensiją įgyti, tačiau pastebima, kad tokiu diferencijuotu reguliavimu moterys gali netekti teisės pasinaudoti tam tikromis lengvatomis ar privilegijomis, to pasekoje atsidurti prastesnėje padėtyje palyginus su vyrais.

Visgi, pastebima tendencija, jog daugelyje Europos Sąjungos šalių jau yra suvienodinta arba linkstama vienodinti moterų ir vyrų pensinį amžių. Pavyzdžiui, Lietuvoje nuo 2012 m. pradėtas vienodinimas kasmet vyrų pensinį amžių didinant 2 mėnesiais, o moterų 4 mėnesiais kol 2026 m. pasieks Lietuvos Respublikos socialinio draudimo pensijų įstatymo 15 str. nustatytą 65 m. pensijos amžių lygų tiek moterims, tiek vyrams (Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba..., 2021). Be to, kitose Europos valstybėse (Austrija, Kroatija, Lenkija ir kt.) taip pat vyksta vienodinimo procesas, o tokiose valstybėse kaip Belgija, Kipras, Graikija, Italija moterų ir vyrų amžius jau yra suvienodintas (Finnish Centre for Pensions..., 2021). Vadinasi, tokia vyraujanti vienodinimo procedūra įvairiose valstybėse rodo, kad nors formaliai skirtingas moterų ir vyrų pensinio amžiaus įtvirtinimas nėra laikomas diskriminacija, o visgi pripažįstamas diferenciacija, pačios valstybės išvelgia diferenciacijos objektyvumo trūkumą, jos nepagrįstumą bei tam tikrą nelygybę moterų atžvilgiu.

Taigi, apibendrinant, galima teigti, jog skirtingas moterų ir vyrų pensinis amžius teisine prasme nėra laikomas diskriminacija. Toks skirtingas įtvirtinimas yra laikomas diferenciaciniu reguliavimu. Tačiau, kaip jau minėta, tarp diferenciacijos ir diskriminacijos yra mažas žingsnis, todėl, atsižvelgiant į tai, kad diferenciacija yra pateisinama tik siekiant pozityvių tikslų bei esant objektyviam būtinumui yra matoma, kad ši diferenciacija neatitinka aukščiau nurodytų pagrįstumo kriterijų, todėl teigtina, kad ji yra nepagrįsta moterų atžvilgiu, ypačingai įvertinus ir įvykusius pokyčius visuomenėje, pavyzdžiui aktyvų moterų įsitraukimą į darbo rinką, ko pasekoje kito užimtumo pasiskirstymo tendencijos tarp moterų ir vyrų.

3.2.2. Valstybinės pensijos

Kaip jau minėta, diferenciacijos kriterijais yra laikomi dirbamo darbo ar atliekamos tarnybos pobūdis, taip pat darbo sąlygos. Atsižvelgiant į tai, Lietuvoje galiojančioje socialinio

draudimo sistemoje galima įžvelgti tam tikrą diferencijuotą traktavimą atskirų grupių asmenų atžvilgiu priklausomai nuo jų užimamų pareigų ar veiklos pobūdžio. Toks diferencijuotas traktavimas pasireiškia specialių papildomų išmokų, garantijų suteikimu, kurias galima įvardyti kaip valstybines pensijas. Šiuo metu Lietuvos socialinės apsaugos sistemoje egzistuoja trijų rūšių valstybinės pensijos – tai pareigūnų ir karių, teisėjų ir mokslininkų pensijos – kurios yra skiriamos atsižvelgiant į darbo bei tarnybos pobūdį. Taigi, šioje darbo dalyje bus siekiama išanalizuoti šių valstybinių pensijų taikymo pagrįstumą bei diferenciacijos objektyvumą valstybinių pensijų sistemos viduje.

Pareigūnų ir karių valstybinės pensijos. Šiomis valstybinėmis pensijomis suteikiamos garantijos yra laikomos papildomomis, kadangi vadovaujantis įstatyminiu reglamentavimu šalia jų, pareigūnai ir kariai nepraranda teisės naudotis kitomis socialinio draudimo suteikiamomis garantijomis, pavyzdžiui, socialinio draudimo pensija (Lietuvos Respublikos socialinio draudimo pensijų..., 1994). Teisės mokslo autorius K. Vitkauskas pateisindamas specialių papildomų socialinių garantijų suteikimą valstybės pareigūnams ir kariams pirmiausia pažymi ypatingą Lietuvos padėtį pirmaisiais metais atkūrus nepriklausomybę ir nurodo, kad tokių papildomų socialinių garantijų suteikimu išskirtinėms asmenų grupėms yra siekiama stiprinti teisėtumą bei teisėsaugą, sumažinti patyrusių darbuotojų kaitą bei pritraukti naujus asmenis į vidaus reikalų sistemą taip užtikrinant teisėsaugos bei krašto apsaugos veiklą. Taip pat autorius akcentuoja, kad papildomų garantijų suteikimas šių asmenų atžvilgiu yra pagrįstas atsižvelgiant į pareigūnų specifinį statusą visuomenėje, jų vykdomų funkcijų pobūdį bei pasirengimą ir motavyciją teikti visuomenei kokybiškas paslaugas (Vitkauskas, 2003, p. 25).

Be to, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2008 m. gruodžio 24 d. nutarime yra išaiškinęs, kad šių valstybinių pensijų paskirtis yra *inter alia* atlyginti už sudėtingą, atsakingą, dažnai rizikingą ir pavojingą asmens tarnybą valstybei (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimas). Taip pat pažymėtina, jog tam, kad valstybinių pensijų skyrimas netaptų privilegija, kadangi Lietuvos Respublikos Konstitucija negina bei nesaugo tokio pobūdžio asmens įgytų teisių, turi būti nustatytas toks teisinis reguliavimas pagal kurį nebūtų nustatytas nepagrįstai trumpas darbo ar tarnybos stažas bei nebūtų pažeidžiami teisingumo, protingumo ir proporcingumo principai (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas).

Tačiau yra autorių, kurie tokias papildomas garantijas, taikomas tik išskirtinėms asmenų kategorijoms, laiko ne tik papildomomis, bet taip pat ir privilegijuojančiomis, ypatingai atsižvelgiant į tai, kad šiai kategorijai priklausančių asmenų ne visos pareigos ar veiklos pobūdis gali būti pagrįstai laikomi specifinio pobūdžio, susiję su didele rizika sveikatai ar gyvybei. Teisės mokslo autoriaus J. Maculevičiaus nuomone, šiandieniniame Lietuvos teisiniame reguliavime yra išlikusių nemažai profesinių privilegijuotų pensinio aprūpinimo sistemų. Pagrįsdamas savo teiginį, autorius nurodo, kad specialų pensinį aprūpinimą gauna ne tik tie pareigūnai, kurių darbas yra susijęs su padidinta rizika, bet taip pat ir tie, kurie būdami įtraukti į rezervą, dirba kitose Lietuvos Respublikos ministerijose, departamentuose, įstaigose ar organizacijose. Atsižvelgiant į tai, kad įtrauktų į rezervą pareigūnų darbas nėra susijęs su padidinta rizika, autoriui nėra aišku, kokių pagrindų jie gauna papildomą pensinį aprūpinimą. Tokios pačios nuomonės yra ir prokurorų atžvilgiu, teigdamas, jog jų teisinis darbas nėra nei ypatingas, nei susijęs su pavojumi. Autoriaus požiūriu dabartinė Lietuvos socialinio aprūpinimo sistema yra kritikuotina, kadangi įstatymų leidėjas kuria diferencijuotas specialaus aprūpinimo schemas, užuot siekęs išlaikyti universalią, bendrą sistemą, t. y. pensines lengvatas suteikti tik sąlyginai siauram asmenų ratui (Maculevičius, 2004, p. 8).

Taigi, atsižvelgiant į nurodytus argumentus bei vadovaujantis įstatyminiu reglamentavimu, galima teigti, jog toks diferencijuotas reguliavimas valstybės pareigūnų ir karių atžvilgiu remiantis darbo bei tarnybos pobūdžiu yra pateisinamas objektyviu būtinumu bei pozityvių tikslų įgyvendinimu, nepaisant to, jog teisės mokslo autorius J. Maculevičius yra nurodęs, kad tokių papildomų garantijų suteikimas valstybės pareigūnams, kurių darbas nėra susijęs su padidinta rizika, pavojumi asmens gyvybei ar pasižymintis specifiniu ypatingu darbo ar tarnybos pobūdžiu yra laikomas privilegijuojančiu šiuos asmenims, neužtikrinančiu diferencijuoto taikymo išimtinumo. Todėl, nesutiktina su šio autoriaus išsakyta pozicija, jog toks papildomų garantijų suteikimas yra nebūtinai bei nepagrįstas dėl žemiau nurodytų priežasčių. Visų pirma, pažymėtina, kad darbo ar tarnybos metu valstybės pareigūnai ir kariai patiria didesnę psichologinę įtampą nei paprasti darbuotojai ar valstybės tarnautojai, antra, jų veiklos pobūdis reikalauja didelės atsakomybės ir specifinio pobūdžio žinių, be to, didžioji dalis minėtų asmenų susiduria su didele rizika tiek sveikatai, tiek gyvybei siekiant užtikrinti valstybės saugumą. Remiantis šiais aspektais, pastebima, kad valstybės pareigūnų ir karių statusas yra ypatingas bei itin reikšmingas valstybės gyvavimui, todėl jų atžvilgiu įtvirtinta

diferenciacija, suteikianti papildomas garantijas, yra pagrįsta, objektyvi bei siekianti pozityvių tikslų visuomenės bei valstybės gerovei.

Teisėjų valstybinės pensijos. Dar vienas diferenciacijos įgyvendinimo pavyzdys skiriant papildomas išmokas sąlyginai nedidelei asmenų kategorijai. Teisę gauti teisėjų valstybinę pensiją turi Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos apeliacinio teismo, Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo, kitų Lietuvos bendrosios kompetencijos ir specializuotų teismų teisėjai, taip pat nuo Lietuvos paskirti ar išrinkti bet kokio tarptautinio teismo teisėjai (Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų..., 2002). Pažymėtina, kad šių valstybinių pensijų skyrimo tikslas yra siejamas ne tik su socialinių garantijų suteikimu atsiradus socialinei rizikai, t. y. sulaukus pensinio amžiaus, o ir su siekiu užtikrinti teisėjų nepriklausomumą. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra išaiškinęs, jog valstybėje turi būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kuris užtikrintų teisėjų ir teismų nepriklausomumą, *inter alia* teisėjo socialinės (materialinės) garantijos turi būti garantuojamas ne tik einant pareigas, bet taip pat pasibaigus ir jo kadencijai bei atitikti išskirtinį teisėjo statusą (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas). Vadinasi, teisėjų valstybinės pensijos kaip socialinės garantijos priešingai nei aukščiau aptartų pareigūnų ir karių valstybinės pensijos nėra skiriamos už nuopelnus valstybei, ypatingo pobūdžio darbą, tai labiau kaip priemonė išlaikyti teisėjų nepriklausomumą. Analogiško požiūrio teisėjų valstybinių pensijų skyrimo atžvilgiu yra ir Estijos Aukščiausiasis Teismas, kuris pritaria išaiškinimui, kad teisėjo pensija turi būti laikoma teisėjo ir teismų nepriklausomumo užtikrinimo garantija, mažinanti teisėjų korupcijos riziką (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2015 m. sausio 14 d. sprendimas).

Atsižvelgiant į tai, jog svarbiausias siekis – teismų ir teisėjų nepriklausomumo užtikrinimas, teisėjo darbo stažas turėtų būti esminis kriterijus diferencijuojantis teisėjų valstybinių pensijų skyrimo sąlygas. Vadovaujantis įstatyminiu reglamentavimu teisėjams, nepriklausomai nuo jų priskyrimo atitinkamai teismų sistemai, įgijusiems ne mažesnę kaip 20 metų teisėjo darbo stažą skiriama 45 proc. dydžio valstybinė pensija skaičiuojama pagal paskutiniųjų 5 metų darbo užmokesčio vidurkį. O teisėjams, turintiems teisę į teisėjų valstybinę pensiją, bet neįgijusiems 20 metų teisėjo darbo stažo, atitinkamai yra skiriama 35, 20 ir 10 proc. teisėjo darbo užmokesčio vidurkio priklausomai nuo įgyto darbo stažo (Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų..., 2002). Taigi, iš pažiūros racionalu,

pagrįsta įstatyminė nuostata, valstybinių pensijų dydį darantį priklausomą nuo darbo stažo, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo buvo pripažinta prieštaraujanti Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas nurodo, kad įstatymų leidėjas turi diferencijuoti teisėjų socialines (materialines) garantijas pagal tai, kokios teismų sistemos ir kurios grandies teismo teisėjams jos yra nustatomos, priešingu atveju, jeigu nustatytos bei mokamos garantijos būtų visiškai suniveliuotos, tokiu atveju būtų ne tik, kad nepaisoma Lietuvos Respublikos Konstitucijos, bet ir teisėjams nebūtų suteikiamos materialinės paskatos siekti profesinės karjeros (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. birželio 29 d. nutarimas). Atkreiptinas dėmesys, jog ypatingai šiame nutarime yra išskiriamas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjų statusas bei jų įgaliojimų trukmės aspektas (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjai skiriami devyneriems metams ir tik vienai kadencijai). Todėl, diferencijuojant socialines (materialines) garantijas turi būti atsižvelgiama į tai, jog iš Lietuvos Respublikos Konstitucijos kyla teismų priskyrimas kelioms teismų sistemoms, iš kurių, pabrėžtina, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, turintis savo ypatumų, specifiškumą, sudaro atskirą sistemą. Vadinasi, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjai, ėję pareigas tik Lietuvos Respublikos Konstituciniame Teisme, neturi 20 metų darbo stažo būtino gauti pilnai teisėjų valstybinei pensijai, todėl, pasak Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo, esamas nepakankamai diferencijuotas teisinis reguliavimas neužtikrina teisingo Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjų išskyrimo pagal jų darbo specifinį pobūdį (ibid.).

Tačiau, vadovaujantis tuo, kaip jau minėta, kad svarbiausia, pagal Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą, užtikrinti teismų ir teisėjų nepriklausomumą, yra sutiktina su V. Petrylaitės nuomone, jog valstybinė pensija kaip socialinė garantija turėtų būti reikšmingesnė žemesnių teismų teisėjams, kurie nagrinėja daugiausia bylų bei sprendžia svarbiausius piliečių klausimus (Petrylaitė V., 2012, p. 187). Todėl, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo išaiškinimas, kuriuo Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjai yra tarsi privilegijuotai išskirti iš teisėjų visumos grindžiant jų ypatingu statusu bei specifiniu darbo pobūdžiu, neatrodo pakankamai objektyviai pagrįstas, t. y. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjai yra nepagrįstai diferencijuojami siekiant taikyti jų atžvilgiu palankesnes sąlygas nustatant teisėjų valstybinės pensijos dydį. Be to, atsižvelgiant į tai, kad diferenciacinis reguliavimas turi pasižymėti objektyviu būtinumu bei pozityvių rezultatų įgyvendinimu, šioje analizuojamoje situacijoje nėra objektyviai reikšminga

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjams taikyti palankesnes sąlygas nustatant pensijos dydį, siejamas su jų statusu, kadangi Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjai maksimaliai tik 9 metus turi pareigą laikytis nepriklausomumo principo, tuo tarpu žemesnių teismų teisėjai šio principo turi laikytis palyginus ilgesnį laiko tarpą, kadangi jų kadencijos nėra ribojamos. Taigi, galima teigti, jog tuo atveju, jei nustatant valstybinės pensijos dydį būtų atsižvelgiama į teisėjo statusą, jo priklausymą aukštesnei teismų sistemai, o ne į darbo stažą, būtų nepagrįstai diferencijuojami teisėjai, neatsižvelgiant į nepriklausomumo principo įgyvendinimo trukmę.

Taip pat atkreiptinas dėmesys į tai, jog Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas minėtu 2010 m. birželio 29 d. nutarimu pripažino Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymo normą, kurioje yra nustatyta teisėjų valstybinių pensijų dydžio apskaičiavimo tvarka, prieštaraujančia Lietuvos Respublikos Konstitucijai, tačiau iki šiol įstatymų leidėjas nėra įvykdęs konstitucinės pareigos atitinkamai pakoreguoti Lietuvos Respublikos Konstitucijai prieštaraujančią šio įstatymo normą. Tai reiškia, jog įstatymų leidėjui, kaip teisėkūros subjektui, vengiant bei delsiant įvykdyti konstitucinę pareigą – pripažinus teisės akto dalį netekusią galios ją pakeisti taip, kad naujai nustatytas teisinis reguliavimas neprieštarautų Lietuvos Respublikos Konstitucijai – susiklostė situacija, kai nebeliko įstatymu nustatyto teisinio reguliavimo, pagal kurį būtų galima apskaičiuoti bei mokėti teisėjų valstybines pensijas (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2015 m. sausio 14 d. sprendimas). Pažymėtina, jog ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. sausio 21 d. nutarimas „Dėl Teisėjų valstybinių pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“ Nr. 68 nereguliuoja teisėjų valstybinių pensijų dydžio apskaičiavimo tvarkos (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. sausio 21 d. nutarimas). Atsižvelgiant į tai, kad šiai dienai teisėjų valstybinių pensijų apskaičiavimo tvarka nėra reglamentuota Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatyme, sutiktina su Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo išaiškinimu, kuriame yra konstatuota, jog tokia situacija, kai teisės sistemoje atsiranda *lacuna legis*, teisės spraga, t. y. kai tam tikri visuomeniniai santykiai yra teisiškai nereguliuojami, nors vadovaujantis iš Lietuvos Respublikos Konstitucijos kylančių teisės sistemos nuoseklumo, vidinio neprieštaravimo imperatyvų bei atsižvelgiant į tų visuomeninių santykių turinį, turi būti teisiškai sureguliuoti, yra netoleruotina (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas).

Kaip yra žinoma, teisės spragas šalina įstatymų leidėjas, pavyzdžiui Lietuvos Respublikos Seimas, arba kiti teisėkūros subjektai. Tačiau, nagrinėjamu atveju yra matoma prieštaringa situacija, kai Nacionalinės teismų administracijos direktorius 2014 m. sausio 16 d. įsakymu Nr. 9FB-1-(4.46) nustatė, kad apskaičiuojant teisėjų valstybinės pensijos dydį turi būti įskaičiuojami kiekvienai teisėjo darbo stažo metai (Nacionalinės teismų administracijos direktoriaus įsakymas dėl teisėjų..., 2014). Vadinasi Nacionalinė teismų administracija priimtu įsakymu įtvirtino teisėjų valstybinių pensijų apskaičiavimo tvarką, t. y. sureguliuavo visuomeninius santykius, kurie turėtų būti reglamentuoti įstatymu. Be to, pažymėtina, kad Nacionalinė teismų administracija yra teismus ir teismų savivaldos institucijas aptarnaujanti biudžetinė įstaiga, kurios paskirtis yra pagal kompetenciją užtikrinti teismų ir teismų savivaldos institucijų administracinę ir organizacinę veiklą (Lietuvos Respublikos nacionalinės teismų administracijos..., 2002), todėl ji neturėtų būti laikoma tinkamu teisėkūros subjektu nagrinėjamu atveju. Taigi, darytina išvada, jog teisėjų valstybinių pensijų dydžio apskaičiavimas nors ir atitinka Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. birželio 29 d. nutarime pateiktą išaiškinimą, tačiau yra taikomas nesant jokio įstatyminio pagrindo.

Nagrinėjamu atveju, aktualu panagrinėti Vilniaus apygardos administracinio teismo sprendimą Nr. I-4978-624/2014, kuriame teismas, remdamasis Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimu (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas), konstatavo, jog atsižvelgiant į tai, kad teismų pareiga užtikrinti asmens, kuris kreipiasi į teismą dėl savo teisių pažeidimo, teises bei kitas konstitucines vertybes, jiems yra suteikti įgaliojimai žemesnės galios teisės aktuose esančias teisės spragas užpildyti *ad hoc*. Visgi, teismas šioje byloje nurodo, jog galutinai pašalinti teisės spragą galima tik teisę kuriančioms institucijoms išleidus atitinkamus teisės aktus, ar pakoregavus teisės akto normas (Vilniaus apygardos administracinio teismo 2014 m. birželio 3 d. sprendimas). Taigi, iš to kas aptarta, galima teigti, jog teisės spragų šalinimas yra teisėkūros subjektų prerogatyva, o dabartinė situacija, kai įstatymų leidėjas daugiau nei dešimt metų delsia pakeisti Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymo atitinkamas normas, neatitinka konstitucinio teisėtų lūkesčių principo, ko pasekoje, kaip jau minėta, teisėjų valstybinės pensijos yra apskaičiuojamos bei taikomos nesant įstatyminio pagrindo.

Mokslininkų valstybinės pensijos. Šių pensijų gavimas kaip ir aukščiau nagrinėtais atvejais nėra siejamas su nustatyto dydžio socialinio draudimo įmokų mokėjimu. Šio pobūdžio valstybinė pensija yra mokama už nustatytos trukmės Lietuvos valstybei ir pilietinei visuomenei reikšmingą mokslinį darbą, kuriam reikalinga ypatinga kvalifikacija (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2015 m. gegužės 14 d. nutarimas). Tačiau, pažymėtina, kad mokslininkų valstybinės pensijos tikslas nėra tik atsilyginti už nuopelnus valstybei kaip, kad pareigūnų ir karių valstybinių pensijų atžvilgiu, šių pensijų tikslas taip pat yra valstybės lėšomis paremti sulaukusius pensinio amžiaus mokslininkus (Lietuvos Respublikos mokslininkų valstybinių pensijų..., 1995).

Analizuojant mokslininkų valstybinės pensijos skyrimo sąlygas bei dydžio nustatymo kriterijus, yra pastebimas nediskriminavimo principo pažeidimas mokslininkų, turinčių teisę į valstybinę pensiją, atžvilgiu, kuri patvirtina 2020 m. birželio 3 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo priimtas nutarimas. Kaip jau šiame darbe aptarta, asmenų lygybės principo įgyvendinimas reikalauja, jog tam tikri asmenys ar jų grupės būtų traktuojami vienodai, jeigu nėra objektyviai pagrįstų aplinkybių traktuoti juos skirtingai. Vadovaujantis dabartiniu reguliavimu yra matoma, kad daktaro ir habilituoto daktaro stažas skaičiuojamas ne ilgiau negu asmeniui, turinčiam nurodytus mokslo laipsnius, sukaks senatvės pensijos amžius. Vadinasi, tuo atveju, jei suejus nustatytam amžiui, mokslininkas toliau tęsia mokslo darbo veiklą Lietuvos Respublikos valstybinėse mokslo ir studijų institucijose, šis laikotarpis nėra laikomas daktaro ir habilituoto daktaro stažu. Tai reiškia, jog vien dėl asmens amžiaus (65 metų ir didesnio) mokslinio darbo laikas minėtose institucijoje nėra įskaitomas į daktaro arba habilituoto daktaro stažą, kurio trukmė sąlygoja teisę į valstybinę pensiją atsirasti bei turi įtakos jos dydžiui (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2020 m. birželio 3 d. nutarimas). Be to, kaip jau minėta, siekiant nustatyti diskriminaciją, reikalingas palyginimo elementas. Šiuo atveju lyginant asmenis, dirbančius mokslinį darbą, iki jiems sukanka 65 metai, ir kai jiems sukanka 65 metai ar daugiau, nėra matoma akivaizdžių skirtumų, kurie objektyviai pateisintų skirtingą traktavimą mokslinio darbo laiko įskaitymo į daktaro ar habilituoto daktaro stažą aspektu (ibid.). Taigi, remiantis nurodytais argumentais yra pritartina Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo išaiškinimui, kuriame konstatuota, jog toks įstatyminis reglamentavimas prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai, t. y. nepagrįstai varžo asmens teises dėl jo amžiaus, ko pasekoje yra pažeidžiamas

nediskriminavimo principas mokslininkų sulaukusių pensinio amžiaus ir toliau tęsiančių mokslinio darbo veiklą atžvilgiu.

Remiantis esamu reglamentavimu matoma, jog nei implicitiškai, nei eksplicitiškai įstatyme nėra įtvirtinta mokslininkų valstybinės pensijos skyrimo iš naujo tvarka, jei po valstybinės pensijos paskyrimo asmuo pradeda dirbti aukščiau minėtose mokslo institucijoje ir papildomai įgyja mokslinio darbo stažą. Tokios teisės praktinis neįgyvendinimas sąlygoja neigiamą pasekmę – mokslinės valstybinės pensijos dydžio neatitinkamą realiam mokslinio darbo stažui. Priešinga situacija yra pareigūnų ir karių bei teisėjų valstybinių pensijų skyrimo atveju. Šias atitinkamas valstybines pensijas reglamentuojančiuose įstatymuose⁹ yra įtvirtinta galimybė, vadovaujantis įstatyme nurodytomis sąlygomis, iš naujo paskirti valstybinę pensiją, jei asmuo, turintis teisę į ją, įgyja papildomą darbo stažą, turintį įtakos apskaičiuojant skiriamos valstybinės pensijos dydį (ibid.). Vadinasi, mokslininkai atsiduria prastesnėje padėtyje palyginus su pareigūnais ir kariais bei teisėjais, turinčiais teisę į valstybinę pensiją, t. y. pirmųjų atžvilgiu nėra užtikrinamas lygiateisiškumo principo įgyvendinimas. Išsakytą poziciją, iliustruoja aukščiau aptartas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo išaiškinimas, kuriuo toks neteisingas, lygybės principą pažeidžiantis reguliavimas yra pripažintas prieštaraujančiu Lietuvos Respublikos Konstitucijai, paneigiančiu asmens teisėtus lūkesčius bei pažeidžiantis konstitucinį teisinės valstybės principą.

Taigi, atsižvelgiant į tai, kad mokslininkų darbas turi ypatingos reikšmės ne tik visuomenei, bet ir pačiai Lietuvos valstybei, svarbu įtvirtinti tokį teisinį reguliavimą, kuris nepažeistų jų teisėtų lūkesčių bei užtikrintų lygybės principo įgyvendinimą šių asmenų atžvilgiu. Visgi, esamas įstatyminis reguliavimas mokslininkų siekiančių bei turinčių teisę gauti valstybinę pensiją šiai dienai ne vienu aspektu prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Tai reiškia, jog vadovaujantis Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo išaiškinimu įstatymų leidėjas privalo peržvelgti dabartinį įstatymą, reguliuojantį mokslininkų valstybinių pensijų skyrimą ir atitinkamai pakeisti nuostatas, neužtikrinančias visokeriopos teisių bei teisėtų lūkesčių apsaugos.

⁹ Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymas (1994). *Valstybės žinios*, 99-1958; Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymas (2002). *Valstybės žinios*, 73-3088.

3.3. Sveikatos apsaugos užtikrinimas translyčių asmenų atžvilgiu

Teisė į sveikatos apsaugą, dar vadinama teise į sveikatos priežiūrą, yra suprantama kaip universali, prigimtinė žmogaus teisė, kuri yra priskiriama antros kartos socialinėms teisėms. Šios teisės turinys yra inkorporuotas ne viename tarptautiniame dokumente¹⁰, pavyzdžiui Jungtinių Tautų Organizacijos tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto 12 str. yra įtvirtinta kiekvieno žmogaus teisė turėti kuo geriausią fizinę ir psichinę sveikatą (Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių..., 2002). Pabrėžtina, jog Lietuvos Respublika, siekdama materializuoti priimtus tarptautinius įsipareigojimus bei įgyvendindama Lietuvos Respublikos Konstitucijos garantuojamą asmenų teisę į sveikatą, priėmė Lietuvos Respublikos sveikatos sistemos įstatymą tikslu užtikrinti prigimtine žmogaus teisę turėti kuo geresnę sveikatą bei priimtina, prieinama ir tinkama sveikatos priežiūrą (Lietuvos Respublikos sveikatos sistemos įstatymas, 1994).

Anot L. O. Gostino – Johnso Hopkinso universiteto Higienos ir visuomenės sveikatos mokyklos profesoriaus – sveikata kaip ir kiti visuomeniniai gėriai tokie kaip džiaugsmas, produktyvumas bei kūrybiškumas yra nepaprastai svarbi kiekvienam žmogui (Gostin, 2000, p. 7-13). Vadinasi, kiekvienos valstybės uždavinys yra sukurti tokią sveikatos apsaugos sistemą, kuri būtų prieinama visiems asmenims lygiais pagrindais, priešingu atveju, neužtikrinus asmenų pakankamos sveikatos būklės, šie netektų galimybės visavertiškai dalyvauti socialiniame gyvenime bei naudotis jiems priklausančiomis ekonominėmis, politinėmis bei socialinėmis teisėmis.

Asmens teisės į sveikatą svarbą ne viename savo nutarime yra pabrėžęs Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. Vadovaujantis Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktika yra teigtina, kad žmogaus ir visuomenės sveikata yra viena svarbiausių visuomenės vertybių, o rūpinimasis ja traktuotinas kaip valstybės funkcija (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. rugsėjo 29 d. nutarimas).

Taigi, atsižvelgiant į tai, kad asmens teisės į sveikatos priežiūrą reikšmingumas yra akcentuojamas tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygiu, šioje darbo dalyje bus siekiama išanalizuoti valstybės pareigos rūpintis asmenų sveikata turinį bei identifikuoti problemas, susijusias su visavertės sveikatos priežiūros užtikrinimu translyčių asmenų atžvilgiu.

¹⁰ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950). *Valstybės žinios*, 1995, 40-987; Europos socialinė chartija (pataisyta) (1996). *Valstybės žinios*, 2001, 49-1704;

3.3.1. Prieinama sveikatos priežiūra – socialinės apsaugos garantuojama teisė

Teisė į sveikatos priežiūrą, kaip jau minėta, yra laikoma viena esminių socialinių žmogaus teisių, suteikiančių jam galimybę deramai integruotis į valstybės socialinę tikrovę bei įgyti minimalius socialinius įgūdžius bei apsaugą (Birmontienė, 2007, p. 14). Šios teisės svarbą pabrėžia ir tai, kad ji yra garantuojama Lietuvos Respublikos aukščiausios teisinės galios aktu – Lietuvos Respublikos Konstitucija – kurios 52 str. nuostata įtvirtina asmens teisę į socialines garantijas ligos atveju, o 53 str. yra laiduojama valstybės pareiga rūpintis žmonių sveikata bei suteikti medicinos pagalbą.

Teisės mokslo autoriaus V. Birmonto teigimu, teisė į sveikatos apsaugą yra suvokiama ne tik kaip konkreti asmens teisė garantuojama Lietuvos Respublikos Konstitucijos, bet taip pat kaip kompleksinė pozityvi valstybės pareiga, kuri apima prieinamos sveikatos sistemos sukūrimą (Birmontas, 2013, p. 30-31). Šiai autoriaus nuomonei pagrįsti, aktualu panagrinėti Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo suformuotą doktriną sveikatos priežiūros aspektu. Viename iš nutarimų Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, jog valstybės pareiga rūpintis *inter alia* asmens sveikata yra tiesiogiai kildinama iš žmogaus teisių į orų gyvenimą, gyvybę bei teisę į kuo geresnę sveikatą ir sveikatos priežiūrą (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. gegužės 16 d. nutarimas). Vadinas, šios teisės neatsiejamai yra susijusios viena su kita, todėl deramai užtikrinus sveikatos apsaugą, tuo pačiu bus įgyvendinta ir kitų konstitucinių vertybių kaip gyvybė bei orumas, apsauga. Be to, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra atkreipęs dėmesį į tai, jog valstybei įgyvendinant pozityviają pareigą rūpintis asmenų sveikata, įstatymų leidėjui privalu sukurti veiksmingą sveikatos priežiūros sistemą, kuri užtikrintų kokybiškas ir prieinamas sveikatos priežiūros paslaugas. Tai reiškia, kad, be kita ko, turi būti garantuojamas pakankamas medicinos specialistų skaičius šiam tikslui pasiekti (ibid.).

Pažymėtina, kad Europos Taryba 2006 m. išvadoje yra išskyrusi vertybes bei principus, kuriais turi būti grindžiama kiekvienos valstybės narės sveikatos sistema. Pirma, universalumas – reiškiantis, kad kiekvienas asmuo turi turėti galimybę pasinaudoti atitinkama, jam reikalinga sveikatos priežiūra; antra, solidarumas – siejamas su tikslu užtikrinti sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumą; ir trečia, teisingumas – garantuojantis lygiateisiškumo principo įgyvendinimą, t. y. prieinamų sveikatos priežiūros paslaugų suteikimą nepaisant asmens lyties, amžiaus, etninės priklausomybės, kitų jį

charakterizuojančių savybių ar galimybės sumokėti (Tarybos 2006 m. birželio 22 d. išvados Nr. C 146/01).

Taigi, remiantis tiek Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo doktrina, tiek Europos Tarybos išvada, galima teigti, jog vienas svarbiausių valstybės tikslų siekiant sukurti veiksmingą sveikatos priežiūros bei apsaugos sistemą yra užtikrinti kokybiškų bei prieinamų sveikatos paslaugų suteikimą visiems asmenims lygiais pagrindais. Priešingu atveju, vadovaujantis EŽTT išaiškinimu, asmens teisės netekimas ar neturėjimas pasinaudoti reikalingomis sveikatos priežiūros paslaugomis, yra laikytinas nežmonišku elgesiu (EŽTT 1997 m. gegužės 2 d. sprendimas Nr. 30240/96).

3.3.2. Translyčių asmenų tapatybė ir jų lytinė raiška

Lytis yra suvokiama kaip vienas esminių tapatybės elementų, charakterizuojančių asmens santykį tiek su pačiu savimi, tiek su jį supančia aplinka. Priimtina, jog biologiškai determinuota lytis yra nusakoma individo gimimo metu, visgi egzistuoja atveju, kai vidinis asmens lyties pajautimas iš dalies nesutampa arba netgi kardinaliai skiriasi nuo jų biologinės lyties. Vadinasi, biologinė lytis neapibūdina tikrojo „aš“, nenusako asmens santykio su savo kūnu. Atsižvelgiant į tai, yra pasitelkiama „lytinės tapatybės“ kategorija, kuri padeda apibūdinti kiekvieno individo lyties pajautimą bei identifikuoti su tuo susijusį savęs priskyrimą ar nepriskyrimą konkrečiai lyčiai (Raskevičius, 2015, p. 7-10). Pažymėtina, kad lytinės tapatybės pajautimas dažnu atveju sąlygoja tam tikrų veiksmų, susijusių su asmens kūnu, realizavimą, pavyzdžiui, yra atliekamos medicininės procedūros ar chirurginės intervencijos į žmogaus kūną tikslu pakoreguoti fizinę išvaizdą.

Neatsiejamai su „lytinės tapatybės“ kategorija yra susijusi lyties raiška, kuri pasireiškia kaip ženklų ir simbolių visuma siekiant identifikuoti bei pristatyti tikrąjį „aš“ visuomenei (Raskevičius, 2016, p. 7). Atkreiptinas dėmesys, jog translyčiai asmenys lyties raišką bando derinti su lytine tapatybe, o ne su lytimi, kuri yra determinuota asmeniui gimstant. Taigi, nagrinėjamame kontekste svarbu apibrėžti translyčius asmenis atsižvelgiant į jų lytinę tapatybę bei lyties raiškos galimybes.

Analizuojant translyčių asmenų kategoriją, yra pastebima, jog terminologija lietuvių kalboje, susijusi su translyčiais asmenimis, jų tapatybe nėra pakankamai išsamiai išplėtotą. Todėl, 2014 m. Lietuvių kalbos institutas pateikė išvadą, kurioje konstatavo, jog sąvokos „translytis“ ir „transeksualas“ yra vartotinos sinonimiškai, grindžiant tuo, kad tarp šių

terminų nėra reikšmingų skirtumų vertinti jas kaip atskiras atitikmenis (LGL Nacionalinė LGBT teisių organizacija..., 2014). Vadovaujantis šiuo išaiškinimu, šiame darbe naudojamas terminas – „translytis asmuo“ apims ir transeksualių asmenų kategoriją. Tačiau aiškumo dėlei, žemiau pateikiamos šių kategorijų apibrėžtys.

Translyčių (angl. „*transgender*“) ir transeksualių (angl. „*transsexual*“) asmenų lytinė tapatybė skiriasi nuo jiems gimus priskirtos lyties. Tai reiškia, šie asmenys nesijaučia patogiai save siedami su jų biologine lytimi, jaučia diskomfortą – lyties disforiją. Pažymėtina, kad translytis yra suvokiamas kaip asmuo, turintis determinuotą vienokią biologinę lytį, tačiau save identifikuojantis kaip priešingos lyties atstovą. Translytis asmuo dažnu atveju nesiekia atlikti pilnos lyties keitimo procedūros, pavyzdžiui, renkasi tik hormonų terapiją ar siekia pasikeisti tapatybės dokumentus. Tai reiškia, jog translytis asmuo, nepriklausomai nuo biologiškai nulemtos kūno anatominės sandaros, stengiasi funkcionuoti pasirinkta lytimi visuomenėje. Tuo tarpu transeksualus asmuo jaučiasi tarsi „įkalintas svetimame kūne“ ko pasekoje pageidauja atlikti lyties keitimo procedūrą, kuri dažnu atveju apima tiek hormonų terapijas, tiek chirurgines intervencijas tikslu modifikuoti pirminius bei antrinius biologinės lyties požymius (Raskevičius, 2016, p. 9).

Taigi, kaip jau minėta, šiame darbe vartojamas terminas – translyčiai asmenys reikš atvejus kai asmenų lytinė raiška, jų lytinė tapatybė nesutampa su jų biologine lytimi, nepriklausomai ar šie asmenys yra ėmęsi atitinkamų veiksmų medicininio būdu keisti fizinę išvaizdą, ar ne.

3.3.3. Translyčių asmenų diskriminavimas sveikatos apsaugos srityje

Remiantis aukščiau aptarta Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo doktrina, kurioje teigiama, kad sveikatos priežiūra bei jos apsauga Lietuvoje yra grindžiama lygiateisiškumo, orumo bei prieinamumo principais, valstybėje negali egzistuoti situacijų, kuriose translyčiai asmenys negali gauti visavertės sveikatos priežiūros ar apskritai sveikatos priežiūros paslaugos jiems nėra suteikiamos. Visgi, faktinė situacija sveikatos apsaugos srityje translyčių asmenų atžvilgiu šiai dienai yra nepalanki.

Translyčių asmenų, siekiančių pasinaudoti sveikatos priežiūros paslaugomis, diskriminuojančią padėtį palyginus su heteroseksualiais asmenimis lemia kelios priežastys. Visų pirma, medicinos specialistų pakankamos kompetencijos nebuvimas. Yra teigtina, kad nei medicinos studentai, nei jaunesnieji gydytojai, neretai ir gydytojai, turintys didesnę darbo

patirtį, nėra mokomi bei supažindinami su LGBT¹¹, tame tarpe ir translyčių asmenų, sveikatos priežiūros ypatumais, jos specifika. Tyrimo duomenimis medicinos darbuotojams trūksta specifinių šios srities žinių bei praktinių įgūdžių (McNair, Hegarty, 2010, p. 533-541). Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba ataskaitoje yra pažymėjusi, jog viena opiausių problemų Lietuvoje yra susijusi su psichikos sveikatos specialistų nepakankamai kokybiškų paslaugų teikimu translyčiams asmenims. Anot institucijos psichikos sveikatos specialistai stokoja žinių apie translytiškumo būklę, asmenų lytinę tapatybę bei su tuo susijusias problemas, todėl vietoje to, kad besikreipiantiems translyčiams asmenims būtų siekiama suteikti kokybiško pobūdžio pagalbą, t. y. padėti asmeniui suvokti bei priimti savo lytinę tapatybę bei su tuo susijusius sprendimus, dažnu atveju psichikos sveikatos specialistai translytiškumą bando „gydyti“ kaip ligą taikant „pakeitimo“ ar „atvertimo“ terapijas (Tamulionytė et al., 2019, p. 90-91), nors 2019 m. Pasaulio sveikatos organizacija translytiškumą išbraukė iš psichikos ligų sarašo (World Health Organization. Moving..., 2019). Dar viena problema, susijusi su tinkamų sveikatos paslaugų suteikimu translyčiams asmenims, yra ribotas kompetentingų medicinos specialistų kaip endokrinologų, ginekologų ar urologų ratas, nors vadovaujantis aukščiau minėtu Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo išaiškinimu, valstybė turi garantuoti pakankamą medicinos specialistų kiekį, galinčių suteikti reikiamą pagalbą. Visgi, lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba atkreipia dėmesį į tai, kad Lietuvoje tik pavieniai medicinos specialistai yra kompetentingi suteikti kokybiškas medicinines paslaugas, kaip hormonų terapiją, translyčiams asmenims. Pasak Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerijos didžioji dalis medicinos specialistų atsisako suteikti sveikatos priežiūros paslaugas dėl specifinių žinių stokos bei teisiškai neapibrėžto hormoninio gydymo taikymo translyčiams asmenims. Vadinasi, medicinos specialistų neprieinamumas sąlygoja translyčių asmenų savavališką nelegalių hormoninių preparatų naudojimą nesant tinkamos specialisto priežiūros, ko pasekoje kyla realus pavojus asmens sveikatai (Tamulionytė et al., 2019, p. 92-96). Atsižvelgiant į aukščiau išdėstytą, pastebima, kad medicinos specialistų specifinių žinių neturėjimas, ko pasekoje negalėjimas suteikti kokybiškų sveikatos priežiūros paslaugų translyčiams asmenims suponuoja valstybės pareigos, įtvirtintos tiek Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, tiek Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo doktrinoje neįgyvendinimą. Tai reiškia, jog valstybė esamu teisiniu reguliavimu neužtikrina prigimtinių kiekvieno žmogaus teisių į kuo geresnę sveikatą. Be to,

¹¹ LGBT trumpinys apimantis lesbietes, gėjus, biseksualius, translyčius asmenis bei jų bendruomenes.

atkreiptinas dėmesys į tai, kad delsimas priimti teisės aktus, reglamentuojančius sveikatos priežiūros paslaugų teikimą translyčiams asmenims, pagrįstai yra laikoma sekančia priežastimi sąlygojančia translyčių asmenų diskriminacinę padėtį sveikatos apsaugos srityje. Pažymėtina, kad nesant galiojančių teisės aktų, nustatančių teikimo bei apmokėjimo tvarką translyčiams asmenims, asmens tapatybės dokumentuose pakeitusiems lytį, siekiantiems pasinaudoti akušerio – ginekologo ar urologo paslaugomis, šie atsiduria nepalankioje, juos diskriminuojančioje padėtyje. Pasak lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos atlikto tyrimo, minėtos konsultacijos, medicininės paslaugos biudžetinėse sveikatos priežiūros įstaigose nėra suteikiamos (ibid., p. 83). Kitas svarbus aspektas yra tai, jog Lietuva iki šiol delsia panaikinti įstatymų leidybos spragą priimdama specialų įstatymą, reglamentuojantį lyties pakeitimo procedūrą, nors EŽTT 2007 m. byloje *L. prieš Lietuvą*, valstybę įpareigojo per 3 mėnesius nuo sprendimo įsigaliojimo priimti šį įstatymą (EŽTT 2007 m. rugsėjo 11 d. sprendimas Nr. 27527/03). Atsižvelgiant į tokį valstybės vengimą užtikrinti translyčių asmenų orų gyvenimą suteikiant jiems reikiamas medicininės paslaugas, šie susiduria su teisine bei medicinine nežinomybe, ar atlikus lyties keitimo operaciją užsienyje, Lietuvoje jiems bus suteikiama profilaktinė priežiūra ar būtina medicininė pagalba atsiradus komplikacijoms (Tamulionytė et al., 2019, p. 87). Tai reiškia, jog translyčiai asmenys yra neapibrėžtoje teisinėje padėtyje atsižvelgiant į tai, kad šiai dienai neegzistuoja teisinis reguliavimas įtvirtinantis lyties keitimo procedūrą bei nėra sureguliuota galimybė translytei moteriai gauti prieinamas kokybiškas urologo paslaugas, o translyčiam vyrui atitinkamai ginekologo. Taigi, jų teisės, susijusios su prieinamos kokybiškos sveikatos priežiūros suteikimu nėra užtikrinamos, nors, kaip jau minėta, sveikatos apsauga yra konstituciškai svarbus tikslas, valstybės funkcija.

Apibendrinant aukščiau išdėstyta, pritartina teisės mokslo autoriaus P. Čelkio nuomonei, jog, kaip ir minėta, sveikatos priežiūra pirmiausia yra valstybės funkcija, todėl ji turi būti tinkamai reglamentuota. Tai reiškia, jog visiems asmenims vienodomis sąlygomis bei galimybėmis turi būti garantuojamos kokybiškos bei prieinamos sveikatos paslaugos tikslu įgyvendinti kiekvieno teisę į sveikatą (Čelkis, 2010, p. 12). Priešingu atveju, valstybei neužtikrinus sveikatos priežiūros prieinamumo visiems vienodais pagrindais yra pažeidžiamas lygiateisiškumo principas. Be to, sutiktina su R. Mikelénaitės ir A. Skurkaitės išsakyta kritiška pozicija Lietuvos sveikatos priežiūros paslaugų teikimo translyčiams asmenims aspektu. Autorės teigia, kad tik tuo atveju kai valstybės mastu bus pripažinta, jog

medicinos darbuotojų specifinių žinių turėjimas bei jautrumas lytinės tapatybės klausimams yra svarbus veiksnys užkertant kelią onkologinių, infekcinių ar psichinių ligų plitimui bei suteikiant reikiamą pagalbą translyčiams asmenims, Lietuvos sveikatos priežiūros sistemą bus galima laikyti visaverte bei modernia translyčių asmenų atžvilgiu (Mikelėnaitė, Skurkaitė, 2017, p. 25).

Taigi, iš to kas aptarta, galima teigti, jog šiai dienai nesant pakankamo kiekio profesionalių medicinos specialistų, išmanančių translyčių asmenų sveikatos priežiūros ypatumus, jų specifiką ir galinčių suteikti prieinamas bei kokybiškas sveikatos paslaugas translyčiams asmenims ir nesant priimtų teisės aktų, reglamentuojančių sveikatos paslaugų teikimą šiems asmenims yra pažeidžiamas Lietuvos Respublikos Konstitucijos 53 str. bei nesilaikoma pamatinių idėjų, kylančių iš visų asmenų lygybės principo. Vadinasi, visų šių priežasčių visuma sąlygoja translyčių asmenų diskriminaciją, nevisavertę padėtį sveikatos apsaugos srityje.

IŠVADOS

1. Nepaisant to, kad socialinės apsaugos teisės principai, kuriais yra įtvirtintos pagrindinės visuomeninės idėjos, yra tarsi gairės, elgesio standartai, reikšmingi socialinės apsaugos teisės normų kūrimui bei jų pritaikymui prie pasikeitusių aplinkybių socialinės apsaugos teisės reguliuojamų santykių srityje, jie nėra įtvirtinti konkrečiuose teisės norminiuose aktuose, dėl ko įstatymų leidėjui gali kilti neaiškumų, keblumų siekiant tinkamai įgyvendinti įstatyminių reguliavimą socialinės apsaugos teisės kontekste.
2. Išanalizavus teisės mokslo doktriną, kurioje atsiskleidžia skirtingų teisės mokslo autorių pozicija principų, reikšmingų socialinės apsaugos teisei, atžvilgiu bei atsižvelgiant į tai, kad socialinės apsaugos teisė neturi aiškios, nusistovėjusios bei visuotinai pripažintos teisės principų sistemos, remiantis šiame darbe aptartų principų turiniu, saugotinių vertybių apimtimi, siūlytina pamatiniais, esminiais socialinės apsaugos teisės principais laikyti asmenų lygybės, solidarumo, bendrumo ir diferenciacijos, teisingumo, bazinės apsaugos ir valstybės socialinių garantijų, depolitizacijos principus, kurie sudarytų socialinės apsaugos teisės principų sistemą.
3. Asmenų lygybės ir nediskriminavimo principų turinys yra glaudžiai susijęs remiantis tuo, jog šių principų tikslas – įtvirtinti teisinį reguliavimą, leidžiantį visiems asmenims lygiais pagrindais naudotis valstybės suteikiamomis socialinėmis garantijomis. Todėl, tikslinga asmenų lygybės ir nediskriminavimo principus laikyti tapačiais, ekvivalentiškais.
4. Nors nediskriminavimo principas yra visuotinai pripažįstamas ir įtvirtintas ne viename tarptautiniame bei nacionaliniame teisės akte, visgi veiksmingas šio principo įgyvendinimas, praktinis pritaikymas kelia daugelį problemų socialinės apsaugos teisės reguliuojamų santykių aspektu.
5. Atsižvelgiant į tai, kad socialinės apsaugos sistemos koordinavimo nuostatos yra įtvirtintos tik Europos Sąjungos lygiu, kas reiškia, jog šios nuostatos veikia tik Europos Sąjungos viduje, Europos Sąjungos piliečių, pasinaudojusių darbuotojų judėjimo laisve, ir išvykusių dirbti į trečiąsias šalis, socialinė apsauga bei suteikiamų socialinių teisių apimtis visapusiškai nėra garantuojamos. Vadinasi, siekiant užtikrinti nediskriminavimo principo įgyvendinimą Europos Sąjungos piliečių, dirbančių trečiosiose šalyse, atžvilgiu, Europos Sąjungos institucijoms reikšminga tobulinti koordinavimo nuostatų veikimą už Europos Sąjungos ribų.
6. Dabartinis teisinis reguliavimas, nustatantis skirtingą moterų ir vyrų amžių teisei į senatvės pensiją atsirasti formaliu teisiniu požiūriu yra laikomas diferenciaciniu reguliavimu, o ne diskriminacija. Visgi, atsižvelgiant į vyraujančias tendencijas užimtumo srityje, t. y. moterų ir

vyrų užimtumo pobūdį, darbo pasiskirstymą, diferencijuoto amžiaus nustatymas moterims nesukuria jokių pozityvių rezultatų, vadinasi tokia diferenciacija neatitinka jos taikymui būtinų pagrįstumo kriterijų. Todėl, įtvirtintas reglamentavimas, kuriuo moterų ir vyrų pensinis amžius nuo 2026 m. bus suvienodintas, eliminuoja esamos diferenciacijos moterų atžvilgiu nepagrįstumą.

7. Įtvirtintas diferencijuotas reglamentavimas socialinės apsaugos teisėje remiantis dirbamo darbo ar atliekamos tarnybos pobūdžiu suteikiant papildomas garantijas, vadinamas valstybinėmis pensijomis, dažnu atveju yra laikoma diskriminacijos atsiradimo prielaida. Visgi, pažymėtina, kad šių valstybinių pensijų skyrimas iš esmės atitinka diferenciacijos pagrįstumo kriterijus, tačiau pačioje valstybinių pensijų skyrimo sistemos viduje galima išvelgti asmenų lygybės principo pažeidimo aspektus. Todėl, įstatymų leidėjas, atsižvelgęs į Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo išaiškinimus privalo peržvelgti bei atitinkamai pakeisti Lietuvos Respublikos mokslininkų valstybinių pensijų laikinojo įstatymo nuostatas, prieštaraujančias Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip užtikrinat nediskriminavimo principo praktinį pritaikymą. Visgi, nesutiktina su Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo išaiškinimu, kuriame teigiama, kad valstybinės pensijos dydis turi priklausyti nuo teisėjo statuso, jo priklausymo atitinkamai teismų sistemai, o ne nuo darbo stažo, kadangi tokiu atveju būtų nepagrįstai diferencijuojami žemesnių instancijų teisėjai. Be to, atkreipiamas dėmesys į tai, kad įstatymų leidėjas jau daugiau nei dešimt metų delsia vykdyti jam, kaip teisėkūros subjektui, tenkančią konstitucinę pareigą – pakeisti Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymo normas, prieštaraujančias Lietuvos Respublikos Konstitucijai – todėl, šiai dienai teisėjų valstybinės pensijos yra apskaičiuojamos bei taikomos vadovaujantis Nacionalinės teismų administracijos direktoriaus įsakymu, t. y. nesant jokio įstatyminio pagrindo.

8. Siekiant eliminuoti nediskriminavimo principo pažeidimo aspektus translyčių asmenų atžvilgiu sveikatos apsaugos srityje, siūlytina Lietuvos Respublikoje įstatymo leidėjui priimti teisės aktus, reglamentuojančius sveikatos priežiūros paslaugų teikimą, tame tarpe ir lyties pakeitimo įstatymą, bei užtikrinti pakankamą medicinos specialistų kiekį, galinčių suteikti kokybiškas sveikatos priežiūros paslaugas translyčiams asmenims.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminiai teisės aktai

Lietuvos Respublikos teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas (1991). *Valstybės žinios*, 249-0.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.
3. Lietuvos Respublikos socialinio draudimo pensijų įstatymas (1994). *Valstybės žinios*, 59-1153.
4. Lietuvos Respublikos sveikatos sistemos įstatymas (1994). *Valstybės žinios*, 63-1231.
5. Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymas (1994). *Valstybės žinios*, 99-1958.
6. Lietuvos Respublikos mokslininkų valstybinių pensijų laikinasis įstatymas (1995). *Valstybės žinios*, 1-4.
7. Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas (1998). *Valstybės žinios*, 112-3100.
8. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas. Baudžiamasis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 89-2741.
9. Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymas (2002). *Valstybės žinios*, 73-3088.
10. Lietuvos Respublikos nacionalinės teismų administracijos įstatymas (2002). *Valstybės žinios*, 31-1130.
11. Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymas (2003). *Valstybės žinios*, 114-5115.
12. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. sausio 21 d. nutarimas Nr. 68 „Dėl Teisėjų valstybinių pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 8-289.
13. Nacionalinės teismų administracijos direktoriaus 2014 m. sausio 16 d. įsakymas Nr.9FB-1-(4.46). TAR, 902.

Europos Sąjungos ir tarptautiniai teisės aktai

14. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (1948). *Valstybės žinios*, 2006, 68-2497.

15. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950). *Valstybės žinios*, 1995, 40-987.
16. Europos socialinė chartija (pataisyta) (1996). *Valstybės žinios*, 2001, 49-1704.
17. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas (1996). *Valstybės žinios*, 2002, 77-3290.
18. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (1996). *Valstybės žinios*, 2002, 77-3288.
19. 2012 m. spalio 26 d. Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinė redakcija. *OL L 326, p. 47*.
20. Tarybos 1978 m. gruodžio 19 d. direktyva 79/7/EEB dėl vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principo nuoseklaus įgyvendinimo socialinės apsaugos srityje. *OL L 6, p. 24*.
21. Tarybos 2000 m. birželio 29 d. direktyva 2000/43/EB įgyvendinanti vienodo požiūrio principą asmenims nepriklausomai nuo jų rasės arba etninės priklausomybės. *OL L 180, p. 22*.
22. Europos Parlamento ir Tarybos 2006 m. liepos 5 d. direktyva 2006/54/EB dėl moterų ir vyrų lygių galimybių ir vienodo požiūrio į moteris ir vyrus užimtumo bei profesinės veiklos srityje principo įgyvendinimo (nauja redakcija). *OL L 204, p. 23*.
23. Europos Parlamento ir Tarybos 2011 m. gruodžio 13 d. direktyva 2011/98/ES dėl vienos prašymų išduoti vieną leidimą trečiųjų šalių piliečiams gyventi ir dirbti valstybės narės teritorijoje pateikimo procedūros ir dėl valstybėje narėje teisėtai gyvenančių trečiųjų šalių darbuotojų bendrų teisių. *OL L 343, p. 1*.
24. Europos Parlamento ir Tarybos 2004 m. balandžio 29 d. reglamentas (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo. *OL L 166, p. 1*.
25. Europos Parlamento ir Tarybos 2010 m. lapkričio 24 d. reglamentas (ES) Nr. 1231/2010, kuriuo išplečiamas Reglamento (EB) Nr. 883/2004 ir Reglamento (EB) Nr. 987/2009 taikymas trečiųjų šalių piliečiams, kuriems tie reglamentai dar netaikomi tik dėl jų pilietybės. *OL L 344, p. 1*.
26. Europos Parlamento ir Tarybos 2011 m. balandžio 5 d. reglamentas (ES) Nr. 492/2011 dėl laisvo darbuotojų judėjimo Sąjungoje. *OL L 141, p. 1*.
27. Lietuvos Respublikos ir Baltarusijos Respublikos sutartis dėl socialinės apsaugos (1999). *Valstybės žinios*, 1999, 61-1979.
28. Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Rusijos Federacijos Vyriausybės susitarimas dėl pensinio aprūpinimo (1999). *Valstybės žinios*, 2000, 20-496.

29. Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Jungtinių Amerikos Valstijų Vyriausybės susitarimas dėl socialinio draudimo pensijų mokėjimo į užsienį (2003). *Valstybės žinios*, 2003, 8-270.
30. Lietuvos Respublikos ir Kanados sutartis dėl socialinės apsaugos (2005). *Valstybės žinios*, 2005, 143-5186.
31. Tarybos 2006 m. birželio 22 d. išvados C 146/01 dėl Europos Sąjungos sveikatos sistemų bendrų vertybių ir principų. *OL L 146, p. 1.*
32. Tarybos 2012 m. gruodžio 6 d. sprendimas 2012/773/ES dėl pozicijos, kurios Europos Sąjungos vardu turi būti laikomasis Stabilizacijos ir asociacijos taryboje, įsteigtoje Europos Bendrijų bei jų valstybių narių ir Albanijos Respublikos stabilizacijos ir asociacijos susitarimu, dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo nuostatų priėmimo. *OL L 340, p. 1.*
33. Tarybos 2012 m. gruodžio 6 d. sprendimas 2012/774/ES dėl pozicijos, kurios Europos Sąjungos vardu turi būti laikomasis Stabilizacijos ir asociacijos taryboje, įsteigtoje Europos Bendrijų bei jų valstybių narių ir Juodkalnijos Respublikos stabilizacijos ir asociacijos susitarimu, dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo nuostatų priėmimo. *OL L 340, p. 7.*

Specialioji literatūra

34. Bagdonas, A. ir kt. (2007). *Skirtingi, bet lygūs visuomenėje ir darbuotėje*. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija, Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnyba.
35. Beardwell, J. and Claydon, Tim. (2007). *Human resource management – a contemporary approach*. Harlow: Prentice Hall.
36. Birmontas, V. (2013). Teisė į sveikatos priežiūros paslaugas kaip konstitucinė teisė. *Sveikatos politika ir valdymas*, 1(5), 30-45.
37. Birmontienė, T. (2007). The Influence of the rulings of the Constitutional Court on the development of health law in Lithuania. *European Journal of health law*, 14, 321-333.
38. Bitinas, A. (2011). *Socialinė apsauga Europos Sąjungoje: pensijų sistemų modernizavimas*. Vilnius: Leidykla MES.
39. Bitinas, A., Tartilas, J. ir Litvaitienė, J. (2011). *Socialinės apsaugos teisė*. Vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras.
40. Čelkis, P. (2010). Visuomenės sveikatos priežiūra, kaip asmens teisės į sveikatą įgyvendinimo priemonė. *Visuomenės sveikata*, 1(48). 9-20.

41. Dits-Vengalė, L. (2011). Lygių galimybių integravimas: teoriniai ir praktiniai aspektai. *Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.lygybe.lt/data/public/uploads/2017/03/lg_apzvalga_172x240.pdf [žiūrėta 2021 m. vasario 20 d.].
42. European Commission (2010). European Gender Equality Law Review: Update 2010. *European Network* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=89&newsId=911&furtherNews=yes> [žiūrėta 2021 m. vasario 21 d.].
43. Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūra ir Europos Taryba (2010). Europos nediskriminavimo teisės vadovas. *Europos Sąjungos leidinių biuras* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1510-FRA_CASE_LAW_HANDBOOK_LT.pdf [žiūrėta 2021 m. kovo 21 d.].
44. Filippova, M. V. (2006). *Pravo sotsialnovo obespechenia*. Moskva: Iurist.
45. Golenko, E. N. ir Kovalev, V. I. (1999). *Pravo sotsialnovo obespechenia: skhemy kommentarii*. Moskva: Iurisprudentsia.
46. Gostin, L. O. and Wiley, F. L. (2016). *Public health law. Power, Duty, Restraint*. Kalifornija: University of California Press.
47. Gumbrevičiūtė-Kuzminskienė, D. (2011). *Lygių galimybių principo įgyvendinimas Europos Sąjungos ir Lietuvos darbo teisėje*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01S). Mykolo Romerio universitetas. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras.
48. Katkus, V. ir Martinaitytė, E. (2003). *Pensijų reforma: pensijų fondų sistemos Lietuvoje kūrimo problemos*. Vilnius: Lietuvos bankininkystės, draudimo ir finansų institutas.
49. Machulskaia, E. E. (1999). *Pravo sotsialnovo obespechenia*. Moskva: Knizhnyi mir.
50. Maculevičius, J. (2004). Socialinės apsaugos teisės principų samprata ir jų reikšmė reguliuojant socialinės apsaugos santykius. *Jurisprudencija*, 56(48), 5-11.
51. Mačernytė-Panomariovienė, I. (2004). *Darbuotojų lygybė Europos Sąjungos teisėje*. Tarptautinės mokslinės konferencijos „Darbo teisė suvienytoje Europoje“, vykusios 2003 m. spalio 16-18 d., medžiaga. Vilnius: Forzacas.
52. McNair R. P. and Hegarty K. (2010). Guidelines for the Primary Care of Lesbian, Gay, and Bisexual People: A Systematic Review. *Annals of family medicine*, 8(6), 533-541.

53. Mikelėnaitė, R. ir Skurkaitė, A. (2017). Pirminė sveikatos priežiūra: iššūkiai gydytojui ir lesbiečių, gėjų, biseksualių bei translyčių asmenų bendruomenei. *Visuomenės sveikata*, 2(27), 21-26.
54. Mikulionienė, S. (2008). Diskriminacija dėl amžiaus: samprata, raiškos formos ir sritys. *Mokslo darbai*, 7(1) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://repository.mruni.eu/handle/007/11989> [žiūrėta 2021 m. vasario 20 d.].
55. Milašiūtė, V. (2007). *Diskriminacijos draudimo principas tarptautinėje teisėje: diskriminacijos fakto nustatymo kriterijai*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01S), Vilniaus universitetas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
56. Milašiūtė, V. (2010). Diskriminacijos draudimo principas pagal Europos Sąjungos teisę žmogaus teisių apsaugos požiūriu. *Teisės problemos*, 3(69), [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://teise.org/wp-content/uploads/2016/10/2010-3-milasiute.pdf> [žiūrėta 2021 m. vasario 20 d.].
57. Petrylaitė, D., Davulis, T. ir Petrylaitė, V. (2008). *Europos Sąjungos teisės aktų įgyvendinimas Europos Sąjungos ir Lietuvos darbo teisėje*. Vilnius: Registrų centras.
58. Petrylaitė, V. (2012). *Pamatiniai socialinės apsaugos teisės principai*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilniaus universitetas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
59. Raskevičius, T. V. (2015). Translyčių asmenų žmogaus teisių apsaugos standartai: lyties pakeitimas ir teisinis pripažinimas. *Lietuvos gėjų lyga* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.lgl.lt/assets/Antrasis-TRANS-leidinyas-internetui.pdf> [žiūrėta 2021 m. vasario 21 d.].
60. Raskevičius, T. V. (2016). #TRANS_LT: translyčių asmenų patirtys Lietuvos darbo rinkoje. *Lietuvos gėjų lyga* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.lgl.lt/assets/TRANS_LT-transly%C4%8Di%C5%B3-asmen%C5%B3-patirtys-Lietuvos-darbo-rinkoje.pdf [žiūrėta 2021 m. vasario 21 d.].
61. Shulte, B. (1987). *Which guarantees can the systems of social security offer?* European Institute of Social Security (EISS) yearbook.
62. Skučienė, D. (2006). Moterų ir vyrų senatvės pensijos Lietuvoje. Socialinių tyrimų institutas. *Politika ir Praktika*, 3, 88-99 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.15388/STEPP.2006.3.8578> [žiūrėta 2021 m. vasario 20 d.].
63. Świątkowski A. M. (2001). *Europejskie prawo socjalne*. Warszawa: Dom wydawniczy.

64. Tamulionytė, E., Žilvinskas, A. ir VšĮ Ante Litteram. (2019). Translyčių asmenų padėtis Lietuvoje: nacionalinė apžvalga. *Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.lygybe.lt/data/public/uploads/2019/06/translyciu-asmenu-padetis-lietuvoje_nacionaline-apzvalga.pdf [žiūrėta 2021 m. vasario 21 d.].
65. Tatarkiewicz, W. ir kt. (2002). *Filosofijos istorija. II Naujųjų amžių filosofija*. Vilnius: Alma littera.
66. Ulickaitė, V. (2017). Lyčių lygybės politikos įgyvendinimas: Lietuvos ir Švedijos atvejo analizė. *Informacijos mokslai*, 77, [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.15388/Im.2017.77.10707> [žiūrėta 2021 m. vasario 20 d.].
67. Vaišvila, A. (2000). *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia.
68. Vitkauskas, K. (2003). Policijos pareigūnų teisės į didesnę socialinę apsaugą pagrindimas. *Jurisprudencija*, 49(41), 19-31 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www3.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/3301> [žiūrėta 2021 m. vasario 20 d.].
69. Vonk, G. and Tollenaar, A. (2010). *Social Security as a Public Interest: A Multidisciplinary Inquiry into the Foundations of the Regulatory Welfare State*. Anwerp: Intersentia.

Teismų praktika

Lietuvos Respublikos teismų praktika

70. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 36-915.
71. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 6 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 40-977.
72. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. lapkričio 11 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 17/97. 100-2791.
73. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. rugsėjo 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 117-4239.
74. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas. *Valstybės žinios*, 88-3475.

75. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 110-4511.
76. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 150-6106.
77. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas. *Valstybės žinios*, 46-2219.
78. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. birželio 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 134-6860.
79. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. gegužės 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 52-2604.
80. Vilniaus apygardos administracinio teismo 2014 m. birželio 3 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. I-4978-624/2014.
81. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2015 m. sausio 14 d. sprendimas. TAR, 650.
82. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2015 m. gegužės 14 d. nutarimas. TAR, 7361.
83. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2020 m. birželio 3 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 12128.

Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika

84. *D. prieš Didžiąją Britaniją* [EŽTT], Nr. 30240/96, [1997-05-02]. ECLI:CE:ECHR:1997:0502JUD003024096.
85. *Koua Poirez prieš prieš Prancūziją* [EŽTT], Nr. 40892/98, [2003-09-30]. ECLI:CE:ECHR:2003:0930JUD004089298.
86. *L. prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 27527/03, [2007-09-11]. ECLI:CE:ECHR:2007:0911JUD002752703.
87. *Luzcak prieš Lenkiją* [EŽTT], Nr. 77782/01, [2007-11-27]. ECLI:CE:ECHR:2007:1127JUD007778201.

Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktika

88. *M.Helen Marshall prieš Southampton and South-West Hampshire Area Health Authority* [ESTT], Nr. C-271/91, [1993-08-02]. ECLI:EU:C:1993:335.

89. *Elide Gottardo prieš Istituto nazionale della previdenza sociale (INPS)* [ESTT], Nr. C-55/00, [2002-01-15]. ECLI: EU:C:2001:210.
90. *Hilde Schönheit prieš Stadt Frankfurt am Main ir Silvia Becker prieš Land Hessen* [ESTT], Nr. C-4/02 ir C-5/02, [2003-10-23]. ECLI:EU:C:2003:583.
91. *Blanka Soukupová prieš Ministerstvo zemědělství Nejvyšší správní soud* [ESTT], Nr. C-401/11, [2013-04-11]. ECLI:EU:C:2013:223.
92. *WS prieš Istituto Nazionale della Previdenza Sociale (INPS)* [ESTT], Nr. C-302/19, [2020-11-25]. ECLI:EU:C:2020:957.

Kiti šaltiniai

93. *Finnish Centre for Pensions. Retirement Ages* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.etk.fi/en/work-and-pensions-abroad/international-comparisons/retirement-ages/> [žiūrėta 2021 m. vasario 21 d.].
94. *LGL Nacionalinė LGBT teisių organizacija. Lietuvių kalbos institutas: terminas „translytis“ – vartotinas* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.lgl.lt/naujienos/lietuviu-kalbos-institutas-terminas-translytis-vartotinas/> [žiūrėta 2021 m. vasario 21 d.].
95. *Mutual Information System on Social Protection (MISSOC)* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.missoc.org/missoc-database/comparative-tables/results/> [žiūrėta 2021 m. kovo 21 d.].
96. *Tarptautinių žodžių žodynas. Rasė reikšmė* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://tzz.lt/r/rase/> [žiūrėta 2021 m. vasario 21 d.].
97. *Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. Statistinių duomenų portalas* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://atvira.sodra.lt/lt-eur/> [žiūrėta 2021 m. vasario 21 d.].
98. *Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. Senatvės pensijos amžiaus lentelė* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.sodra.lt/lt/senatves-pensijos-amziaus-lentele> [žiūrėta 2021 m. vasario 21 d.].
99. *World Health Organization. Moving one step closer to better health and rights for transgender people* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.euro.who.int/en/health-topics/health->

determinants/gender/news/news/2019/5/moving-one-step-closer-to-better-health-and-rights-for-transgender-people [žiūrēta 2021 m. vasario 21 d.].

SANTRAUKA

Nediskriminavimo principas socialinės apsaugos teisėje

Rusnė Guželytė

Magistro darbe analizuojama socialinės apsaugos teisės principų samprata bei jų reikšmė, identifikuojami pamatiniai, visuotinai pripažįstami socialinės apsaugos teisės principai, taip pat atskleidžiamas nediskriminavimo principo turinys, šio principo reikšmė, santykis su lygybės principu, diskriminacijos pasireiškimo formos bei pagrindai. Darbe ypatingas dėmesys skiriamas nediskriminavimo principo praktinio pritaikymo analizei pasirinktų socialinių grupių, tokių kaip asmenų išvykusių dirbti iš/į trečiąsias šalis, translyčių ir asmenų sulaukusių pensinio amžiaus, atžvilgiu. Be to, siekiama iširti bei atskleisti problemas, susijusias su šio principo praktiniu įgyvendinimu socialinės apsaugos teisės reguliuojamų santykių kontekste.

Ši magistro darbo tema labiausiai atskleidžiama nagrinėjant reikšmingiausias nacionalinės, Europos Sąjungos bei tarptautinius teisės aktus, mokslinę doktriną bei išaiškinimus pateiktus Lietuvos Respublikos Konstitucinėje jurisprudencijoje, Europos Sąjungos Teisingumo Teismo bei Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje.

Lietuvos Respublikos Konstitucija, Visuotinė žmogaus teisių deklaracija ir kiti reikšmingi nacionaliniai bei tarptautiniai teisės aktai įtvirtina, kad žmogaus teisių negalima varžyti ir teikti jam privilegijų dėl jo lyties, amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, rasės, etninės priklausomybės, kalbos, religijos, tikėjimo, įsitikinimų, kitokių pažiūrų ar socialinės padėties. Atsižvelgiant į tai, magistro darbe identifikuojami probleminiai teisėkūros aspektai, susiję su nepakankamu arba visišku socialinių teisių ir garantijų neužtikrinimu migruojančių darbuotojų iš Europos Sąjungos valstybių narių į trečiąsias šalis bei translyčių asmenų atžvilgiu, taip pat analizuojama diferenciacinio reguliavimo objektyvumas bei pagrįstumas skiriant bei taikant valstybines pensijas.

SUMMARY

The Principle of Non – Discrimination in Social Security Law

Rusnė Guželytė

The master's thesis analyzes the concept of social security law principles and their meaning, identifies the basic, universally recognized social security law principles as well as reveals the principle of non-discrimination, its meaning, relationship with the principle of equality, relevant forms and grounds of discrimination. The paper pays special attention to the analysis of the practical application of the principle of non-discrimination with regard to selected social groups such as migrants from/to third countries, transgender and retired people. In addition, it aims at investigating and revealing problems related to the practical implementation of these principles in the context of relations governed by social security law.

This topic of the master's thesis is revealed by examining the main national, European Union and international legal acts, scientific doctrines and explanations provided in the jurisprudence of the Constitution of the Republic of Lithuania, the case law of the Court of Justice of the European Union and the European Court of Human Rights.

The Constitution of the Republic of Lithuania, the Universal Declaration of Human Rights and other basic national and international legal acts establish that human rights cannot be restricted and granted any privileges due to his/her gender, age, sexual orientation, disability, race, ethnicity, language, religion, faith, understanding, different views or social status. In this context, the master's thesis identifies problematic aspects of legislation related to insufficient or complete lack of social rights and guarantees for migrant from European Union Member States to third countries and transgender people as well as analyzes the objectivity and justification of differential regulation in granting and applying state pensions.